

Universiteit
Leiden

The Netherlands

**'God-Natuur-Kunst' de rol van religie bij de natuurbeleving
en de natuuruitbeelding door Nederlandse
landschapschilders, ca. 1780-1870**

Erftemeijer, A.F.W.

Citation

Erftemeijer, A. F. W. (2025, November 11). *'God-Natuur-Kunst': de rol van religie bij de natuurbeleving en de natuuruitbeelding door Nederlandse landschapschilders, ca. 1780-1870*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4282758>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4282758>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

BRONNEN: KUNSTENAARSTEKSTEN

Reisverslagen, autobiografieën en andere omvangrijke teksten

Deze lijst omvat alle voor deze dissertatie bestudeerde, als manuscript dan wel in gedrukte vorm overgeleverde, reisverslagen, autobiografische teksten en andere min of meer omvangrijke teksten van professionele Nederlandse kunstenaars uit ca. 1780-1870 die zich als specialist met landschapschilderkunst (en/of -teken en -prentkunst) hebben beziggehouden, aangevuld met een beperkt aantal figuren die zich er serieus maar kortstondig of incidenteel mee inlieten, als professioneel kunstenaar dan wel als zeer geoefende amateur. De hieronder weergegeven titels zijn tevens in de erna volgende algemene bibliografie opgenomen, zodat men voor alle verwijzingen in het notenapparaat naar literatuur en kunstenaarsteksten in één bibliografie terecht kan. In die bibliografie zijn ook wat teksten van andere kunstenaars uit de periode ca. 1780-1870 te vinden die direct of indirect op landschapschilderkunst en/of landschapsschilders betrekking hebben en voor dit onderzoek zijn geraadpleegd.

Gebruikte afkortingen: HS (handschrift); PUB (publicatie).

- Apostool, C., *Autobiografisch handschrift*, 1824, collectie Universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam (signatuur Hs. 1 Bj 4) (HS)
- Bilders, A., *Brieven en dagboek* (red. J. Kneppelhout), Leiden 1876 (PUB)
- Borselen, J. van, Autobiografische notities in *Brief aan Jan Frederik van Someren, 12.5.1884*, Universiteitsbibliotheek Utrecht (Depositary-S-HSS, 8.k.30) (HS)
- Bosboom, J., *Catalogus der tentoonstelling Bosboom – voorafgegaan door eene autobiografie van den schilder*, (Pulchri Studio) Den Haag 1891 (PUB)
- Bosboom, J., *Een en ander betrekkelijk mijne loopbaan als schilder*, Rotterdam/Antwerpen 1946 (PUB)
- Christ, J., *Wandelingen van een landschapsschilder langs de Ruhr en een gedeelte van den Rijn*, Gorinchem 1835 (PUB)
- Christ, J., *Aanteekeningen op een reisje langs de Ahr en den Rijn*, Nijmegen 1840 (PUB)
- Christ, J., *Kunstenaars-reisje door Limburg en België*, Amsterdam 1843 (PUB)

- Cramer, H., *Kunstreis door Frankrijk, Zwitserland, Italië en Engeland* (4 dln.), Amsterdam 1832-1838 (PUB)
- Cremer, J., *Frederik Hendrik Hendriks de schilder van Wolfhezen, geschetst door zijn leerling J.J. Cremer*, Arnhem 1865 [tweede druk] (PUB)
- Cremer, J., *Frederik Hendrik Hendriks. De Schilder van Wolfhezen door zijn leerling geschetst*, in: J. Cremer, *Romantische werken*, deel XIV, Amsterdam 1881, pp. 36-72 [1881(1)] (PUB)
- Cremer, J., 'Te Wolfhezen. Herinnering aan mijn ontslapen vriend, den Kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd', in: [*De Nederlandsche Spectator*, nr. 36, 5.9.1863, pp. 281-285; herdrukt in:] J. Cremer, *Romantische werken* dl. XIV, Amsterdam 1881, pp. 84-98 [1881(2)] (PUB)
- Dubourcq, P., *Dagboek van mijne reis in Italië, 1843-1844* (Collectie Gemeentearchief Den Haag, 8001-01 Schildersbrieven, Bijzondere collecties, OV2 nr. 316) (HS)
- Dubourcq, P., [Brief over Italiëreis] in: *Kunstkronijk*, jrg. 5, 1844-1845, p. 60 (PUB)
- Engelberts, E., 'De teken- en schilderkunst beschouwd als een vermogen dat ons in staat stelt om de godheid in haare werken naar te bootzen, en ook daarin ons boven de dieren verheft', en ('Dienende tot een Vervolg') 'Het lot der afbeeldende kunsten, in verschillende tyden, in Nederland', in: *Algemeene Vaderlandsche Letter-Oefeningen* 1798, pp. 142-149 en 222-231 (PUB)
- Famars Testas, W. de, *Reisschetsen uit Egypte, 1858-1860*, [bezorging M. Raven] Maarssen/Den Haag 1988 (PUB)
- Famars Testas, W. de, *De schilderskaravaan, 1868*, [bezorging en vertaling M. Raven] Leiden/Leuven 1992 (PUB)
- Fraassen, C. van, en P. Klapwijk (bezorging), *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819*, Zutphen 2008 (PUB)
- Gabriël, C., *De gevolgen eener lezing [etc.]*, 1888 (RKD Collectie brieven, handschriften en kleine archieven, 0006, inv.nr. 426) (HS)
- Harms Tiepen, C., *Willem Maris' herinneringen*, Den Haag 1910 (PUB)
- Hofdijk, W., *Een kunstenaars-idylle*, Haarlem 1849 (PUB)
- Hofdijk, W., 'De eisch der kunst aan hare beoefenaars', in: *Kunstkronijk*, nieuwe serie, jrg. 7, 1866, pp. 43-48 (PUB)
- Hofdijk, W., *Brieven aan J.A. Alberdingk Thijm*, [bezorging E. de Ree] Amsterdam 1993 (PUB)
- Hove, B. van, *Autobiografische notities, 27.9.1863* (Haags Gemeentearchief, Den Haag, Archief Pulchri Studio, BNR 59, inv.nr. 1243) (HS)
- Humbert de Superville, D., *Essai sur les signes inconditionnels dans l'art*, Leiden 1827 (PUB)
- Humbert de Superville, D., *Miscellanea*, [ed. J. Bolten] Leiden 1997 (PUB)
- Junghuhn, F., *Terugreis van Java naar Europa*, Zaltbommel 1851 (PUB)
- Junghuhn, F., *Reizen door Java [etc.]*, (2 dln.) Amsterdam 1852 (PUB)
- Junghuhn, F., *Java. Zijne gedaante, zijn plantentooi en inwendige bouw*, Den Haag 1853 (2de druk) (PUB)
- Junghuhn, F., *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java [etc.]*, [gebruikte editie: 7de herziene en vermeerderde druk, Amsterdam ca. 1867] (PUB)
- Junghuhn, F., *De onuitputtelijke natuur. Een keuze uit zijn geschriften*, Amsterdam 1966 (PUB)
- Koekkoek, B., *Herinneringen en mededeelingen van eenen landschapschilder*, Amsterdam 1841 [reprint Schiedam 1982] (PUB)
- Kruseman, C., *Aanteekeningen van C. Kruseman betreffelijk deszelfs kunstreis en verblijf in Italië, verzameld en uitgegeven door A. Elink Sterk jr.*, 's-Gravenhage 1826 (PUB)
- Kruseman, C., *Notizen von C. Krusemann in Beziehung auf dessen Kunstreise und Aufenthalt in Italien*, (vertaling C. Meyboom) Emden 1831 (PUB)

- Kruseman, C., *Eens kunstenaars reis en verblijf te Rome. Uit het dagboek van den heer C. Kruseman. Twee stukjes in proza gekozen uit de Almanak voor het Schoone en Goede voor 1826*, Amsterdam 1946 (14 p.) (PUB)
- Kuyper, J., *Redevoering van Jacques Kuyper over de teekenkunst, voorgedragen door J. le Fevre*, Amsterdam 1809 (PUB)
- Lebret, F., *Een Reistogtje langs den Rijn en de Roer door vier Vrienden in het jaar 1839*, [manuscript; particuliere collectie. Zie Ubbens 1988] (HS/PUB)
- Leussink, A, en W. Sybesma, *Op reis met pen en penseel. Frans en Jan Hendrik Lebret als toerist naar Java, 1863*, Zutphen 2017 (PUB)
- Maaskamp, E., *Handleiding voor jonge kunstenaars in het teekenen van landschappen naar de natuur*, Amsterdam 1837 [1823] (PUB)
- Mengs, A., *Gedachten over den Smaak, benevens eene Verklaaring van Schoonheid in de Schilderkunst*, [vertaling H. Numan] Amsterdam 1772 (PUB)
- Meulen, F. ter, 'De maatstaf der kunst', in: *De Gids*, jrg. 38, 1874, pp. 502-514 (PUB)
- Meulen, F. ter, 'Kunstwaarde', in: *De Gids*, jrg. 43, 1879, pp. 85-98 (PUB)
- Meulen, F. ter, 'Herinneringen', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 3, 1893, pp. 557-574 (PUB)
- Nieuwenhuys, R., en F. Jaquet [keuze en toelichting], *Java's onuitputtelijke natuur. Reisverhalen, tekeningen en fotografieën van Franz Wilhelm Junghuhn*, Alphen aan den Rijn 1980 (PUB)
- Nijmegen, G. van, *Eerste Reis door Gelderland, een Gedeelte van Duitschland en Braband, gedaan door GERARD VAN NIJMEGEN Huisvrouw en Dienstmaagd, in t jaar 1782, 1788* [manuscript in Rotterdam, Atlas van Stolck, inv.nr. 65883-1; gedigitaliseerd] (HS)
- Nijmegen, G. van, *Tweede Reis door Duitschland gedaan in de Maanden Meij Junij en Julij in 't Jaar 1788, 1790* [manuscript in Rotterdam, Atlas van Stolck, inv.nr. 65884-1; gedigitaliseerd] (HS)
- Nijmegen, G. van, *De waarde der teeken- en schilderkunst*, [redevoering in druk] Rotterdam 1800 (PUB)
- Numan, H., *De beoefening der teekenkunde door de eerste gronden der meetkunde gemakkelijk gemaakt*, (4 dln.) Amsterdam 1807-1812 (PUB)
- Overbeek, L., *Redevoering over de voortreflykheid en beminlykheid der teeken- en schilder-konst, uit de natuur ontleend*, Haarlem 1775 (PUB)
- Overbeek, L., *Redevoering over de proportien of verdeelingen des menschelyken lighaams*, Haarlem 1778 (PUB)
- Overbeek, L., *Aanspraak gedaan ter gelegenheid van het uitdeelen der pryzen, in de teken-academie binnen de stad Haarlem*, Haarlem 1783 (PUB)
- Pelt, A. van, *Uit de portefeuille van een schilder*, Nijmegen 1881 (PUB)
- Sandick, A. van, *Levensgeschiedenis*, 1891. (kopie van) handschrift in RKD, Den Haag, NL-HaRKD-0851.1 (Zie transcriptie op www.vansandick.com/familie/archief) [HS]
- Tavenraat, J., Autobiografische tekst in een brief aan C. Kramm, na 1861 (Rijksmuseum, Amsterdam, RP-D-2017-1752) (HS)
- Ubbens, J., 'Frans Lebret (1820-1909): een 'geïllustreerd reisverslag'', in: *Tableau*, jrg. 11, nr. 1, sept. 1988, pp. 91-93 (PUB)
- Velde, C. van de, *Gezigten uit Neêrlands Indië, naar de natuur geteekend en beschreven*, Amsterdam 1844-1845 (PUB)
- Velde, C. van de, *Reis door Syrië en Palestina in 1851 en 1852*, (2 dln.) Utrecht 1854 (PUB)
- Ver Huell, M., 'Iets aangaande den harmonischen overgang van het planten- tot het dierenrijk', in: *Album der natuur*, jrg. 4, 1855, pp. 289-295 (PUB)
- Ver Huell, M., *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*, (2 dln.) Haarlem 1835-1836 (PUB)
- Ver Huell, Q. [M.], *Levensherinneringen 1787-1812*, [bezorging L. Turksma] Westervoort 1996 (PUB)
- Westenberg, G., Autobiografische tekst (RKD, Den Haag, archief A. van den Willigen, NL-HaRKD 0392, doos 11-12) (HS)

Opmerking bij de drie reisverslagen van Johannes Christ

Deze drie verslagen verschenen anoniem, maar zijn in de loop der tijd, al dan niet met vraagtekens, toegeschreven aan de Nijmeegse landschapschilder Johannes Christ. Diverse aanwijzingen maken een toeschrijving aan Johannes Christ m.i. volstrekt aannemelijk. Het boek uit 1835 bevat lithografieën naar ontwerp van 'J.F.C.' (= Johannes Franciscus Christ), en is geschreven door een in Nijmegen woonachtige schilder. De illustraties in het boek uit 1840 hebben als onderschrift 'P.C. Christ ad viv. del. et lith.' (Pieter Caspar Christ, 'ad vivum delineavit', naar het leven getekend, en vervolgens door hemzelf gelithografeerd). Pieter Christ was de toen nog jonge, dertienjarige zoon van Johannes. Plaats van publicatie (Nijmegen), maker van de illustraties, jaar van uitgave, en stijl van schrijven, wijzen voor wat dit tweede boek betreft op dezelfde auteur die het boek uit 1835 schreef. Hij maakte deze reis 'met mijnen jeugdigen kunstgenoot P.', waarmee dan zijn zoon Pieter bedoeld zal zijn. Het derde boek, ten slotte, begint met een verwijzing naar eerdere reizen naar Ruhr, Ahr en Rijn, oftewel naar de twee eerdere boeken. De illustraties (litho's) daarin hebben als onderschrift 'J.F. Christ del. ad viv.' ('delineavit ad vivum', hij heeft het getekend naar het leven). Tot slot: een deel van de oeuvres van Johannes en Pieter Christ correspondeert qua ontstaansperiode en thematiek met de reisverslagen. De drie onderhoudend geschreven reisverslagen komen niet alleen qua schrijfstijl overeen, ook de wijze van beschouwen van natuur en bezienswaardigheden onderweg is in de drie boeken van gelijke aard. Waar Koekkoeks 'Herinneringen en mededeelingen' een reisverslag is met op diverse plaatsen instructieve, didactische uitweidingen gericht op vooral kunstenaars in wording, zijn de drie boeken van Christ in hoofdzaak persoonlijke reisverslagen met een gidsachtig karakter, gelardeerd met kunstkritische uitweidingen over werk van anderen.

Brieven en andere kleine manuscripten

Naast de hiervoor genoemde 'kunstenaarsteksten' van min of meer omvangrijke aard zijn in totaal circa 1500 'brieven' bestudeerd van professionele Nederlandse kunstschilders uit de periode ca. 1780-1870 die landschapschilderkunst (en/of -teken en -prentkunst) als specialisme beoefenden, en daarnaast van een aantal personen die zich weliswaar serieus maar niettemin kortstondig of incidenteel met dit genre bezighielden, als professioneel kunstenaar dan wel als geoefend en talentvol amateur. De keuze van de betreffende kunstenaars wordt toegelicht in de inleiding van deze studie (zie ook tabel I). Onder de in archieven en daarnaast in uiteenlopende publicaties (zie de bibliografie) aangetroffen 'brieven', of soms fragmenten daarvan, bevonden zich ook correspondentiekaarten en 'kattelbelleetjes', felicitatie- en condoleanceberichten, gedichten, invitaties voor diners en atelierbezoeken, en – gewoonlijk zakelijke - correspondentie met betrekking tot (deelname aan) tentoonstellingen. Daaruit is van alles af te leiden over

onderlinge banden, wanneer men waar werkte en/of verbleef, de schilderijenproductie en andere zaken. Het belangrijkste voor dit onderzoek waren vanzelfsprekend meer of minder lange brieven waarin over de eigen kunst, werkwijze, kunstopvattingen en (natuurbelevingen tijdens) studiereizen wordt geschreven. Tot de inmiddels gepubliceerde kunstenaarsbrieven van belang behoren die van Gerard Bilders (Knepelhout en Bilders 2009; inclusief dagboek aantekeningen) en Johan Barthold Jongkind (Hefting 1968). Van Willem Hofdijk, Willem Roelofs, Johannes Bosboom, Marie Bilders-van Bosse en tal van anderen zijn tot op heden onderdelen van hun correspondentie in publicaties opgenomen. Een deel van de voor deze studie bestudeerde brieven is online beschikbaar. Geraadpleegd zijn de volgende archieven en instellingen met archieven:

Fondation Custodia – Collection Frits Lugt, Parijs
 Haags Gemeentearchief, Den Haag (collecties schildersbrieven)
 Huis van het Boek [voorheen Museum Meermanno-Westreenianum], Den Haag
 Katholiek Documentatie Centrum (KDC), Radboud Universiteit, Nijmegen
 Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
 Nationaal Archief, Den Haag
 Noord-Hollands Archief, Haarlem
 Rijksmuseum / Rijksprentenkabinet, Amsterdam
 RKD Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag (RKDarchives)
 Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam
 Universiteit van Amsterdam, Amsterdam (Allard Pierson collecties)
 Universitaire Bibliotheken Leiden (UBL), Universiteit Leiden
 Universiteitsbibliotheek Universiteit Utrecht

Bijbelcitat

Alle in deze dissertatie voorkomende Bijbelcitat

BIBLIOGRAFIE

Deze bibliografie omvat tevens de 'Reisverslagen, autobiografieën en andere omvangrijke teksten' van landschapschilders die zijn opgenomen onder 'Bronnen: kunstenaarsteksten'.

- Aa, A. van der, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, Haarlem 1852-1878
- Aalbers, P., e.a., *Oosterbeek in het begin van de twintigste eeuw. Boeren, buitenlui en bourgeoisie in een veranderend dorp*, Wolfheze 2009
- Abeele, A. Van den, *De kinderen van Hiram. Vrijmetselaars en Vrijmetselarij*, Brussel 1991
- Akker, P. van den, 'Ken je het land waar de citroenen bloeien? De Duitse Lucasbroeders', in: *Kunstschrift*, jrg. 49 nr. 5, okt/nov 2005, pp. 38-45
- Alphen, H. van, *Theorie der schoone kunsten en wetenschappen*, Utrecht 1778-1780
- Amorie van der Hoeven, A. des, *Voorlezing over de vrije beoefening der kunsten en wetenschappen, gedaan ter opening van de algemeene vergadering der Hollandsche Maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen*, Rotterdam 1827
- Amorie van der Hoeven, A. des, *Redevoering over de geestdrift van den kunstenaar [etc.]*, [redevoering voor Felix Meritis] Amsterdam 1829
- Amorie van der Hoeven, A. des, *Bijbelsche landschappen, naar afbeeldingen, op de plaats zelve vervaardigd, met bijgevoegde tafereelen*, (2 dln.) Amsterdam 1838-1839
- Anderson, J., *De oude plichten. The old charges*, [herdruk van de oudste uitgave, Londen 1723, Ned. vertaling P. van Loo; uitgave Maçonnieke Stichting Ritus en Tempelbouw] z.pl., z.j.
- Anema, U., J. Kapelle en D. van Veelen, *De schilders van de Veluwezoom*, Zwolle 2019
- Ankum, P., e.a. (red.), *250 jaar Inwijdingsritueel*, Den Haag 2008
- Anoniem [J. de Vries?], 'Hulswit', in: *Almanak voor het Schoone en Goede, voor 1825*, Amsterdam 1825, pp. 160-174
- Anoniem, *Het reisje naar Gelderland, of de vervulling van Herman's wenschen*, Nijmegen 1830
- Anoniem, 'De beklimming van den Mont-Blanc', in: *Nederlandsch Magazijn* 1836, pp. 245-248 [1836(1)]
- Anoniem, 'Maanlicht', in: *Nederlandsch Magazijn*, 1836, pp. 39-40 [1836(2)]
- Anoniem [E. ?], 'Een bezoek in de werkplaats van den meester van Schotel', in: *Kunstkronijk* 1840-1841, pp. 79-80
- Anoniem, Aankondiging van B. Koekkoek, 'Herinneringen en mededeelingen van eenen landschapschilder', in: *Kunstkronijk* 1841-1842, p. 36
- Anoniem, 'Herinneringen en mededeelingen van eenen Landschapschilder. Door B.C. Koekkoek [etc.]', [bespreking] in: *Vaderlandsche Letteroefeningen*, jrg. 1842, pp. 316-320
- Anoniem, 'Gudin', in: *Kunstkronijk*, 1842-1843, pp. 19 en 33 [1842-1843(1)]
- Anoniem, 'Nécrologie' [betreffende Pieter Barbiere Pz.], in: *Kunstkronijk* 1842-1843, p. 33-34 [1842-1843(2)]

- Anoniem, *Algemeen wijsgeerig, geschiedkundig en biographisch woordenboek der vrijmetselaren*, (3 dln.) Amsterdam 1845
- Anoniem, *Catalogus van eene verzameling schilderijen [...] verder eenige boekwerken, nagelaten door wijlen den kunstschilder C.H. Hein te Kampen*, z.j. [ca. 1880]
- Anoniem, 'De Nieuwe President van "Pulchri"', in: *De Kunst*, jrg. 1, nr. 6 (11.1.1909), pp. 1-2
- Anoniem, 'Willem Maris', in: *Het Leven Geïllustreerd*, jrg. 5, nr. 42, 21.10.1910, pp. 842-843
- Apostool, C., *Autobiografisch handschrift*, 1824, collectie Universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam (signatuur Hs. 1 Bj 4)
- Apperloo-Boersma, K., en H. Selderhuis (red.), *God, Heidelberg en Oranje. 450 jaar Heidelbergse Catechismus*, Utrecht 2013
- Arnhold, H., e.a., *Orte der Sehnsucht. Mit Künstlern auf Reisen*, [exp.cat. Münster, LWL-Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte] Münster/Regensburg 2008
- Arnold, E., 'Schitrend Wonderwerk': het goddelijk ontwerp in de natuur. Fysicotheologie en het 'argument from design' rond 1800', in: E. van der Wall en L. Wessels (red.), *Een veelzijdige verstandhouding. Religie en Verlichting in Nederland 1650-1850*, Nijmegen 2008, pp. 324-334
- Arondeus, W., *Matthijs Maris. De tragiek van den droom*, Amsterdam 1939
- Baalen, S. van, *Reistogtje door een gedeelte van Schotland en deszelfs Hooglanden*, Amsterdam 1838
- Baar, S., e.a. (red.), *Diep geworteld. Bomen in de Nederlandse schilderkunst*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum] Arnhem/Dordrecht 2021
- Baers, J., e.a. (red.), *Encyclopedie van de mystiek. Fundamenten, tradities, perspectieven*, Kampen/Tielt 2003 [o.a. A. Jelsma, Protestants verzet p. 815 e.v.]
- Bake, J., *Reisbrieven* [met toelichting door W. van den Berg], Amsterdam 1986
- Bakker, R., *Het wijsgerig en psychologisch denken van Carl Gustav Carus in het licht van zijn Godsbeschouwing*, [dissertatie Universiteit van Utrecht] Utrecht 1954
- Bakker, A., 'Schilderen met woorden. Landschapsbeleving van schilders in reisverslagen, 1780-1900', in: W. Loos, R. te Rijdt en M. van Heteren (red.), *Langs velden en wegen. De verbeelding van het landschap in de 18de en 19de eeuw*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Blaricum / Amsterdam 1997, pp. 107-114
- Bakker, A., 'Van paradijs tot plantage. Beeldvorming van Nederlands-Indië in reisverslagen, 1816-1900', in: *Indische Letteren*, jrg. 13, nr. 2, juni 1998, pp. 75-85
- Bakker, B., *Landschap en Wereldbeeld. Van Van Eyck tot Rembrandt*, Bussum 2004
- Bakker, B., 'Some notes on methods: regarding Jeroen Stumpels review of my *Landschap en wereldbeeld van Van Eyck tot Rembrandt*', in: *Simiolus*, jrg. 31, 2004-2005, nr. 3, pp. 260-263
- Bakker, J., 'Pieter Christ en Jan van Ravenswaay tekenen hunebedden in 1836-1844', in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, jrg. 130, 2013, pp. 185-197
- Bastet, F., e.a., *De verzameling van mr. Carel Vosmaer (1826-1888)*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Den Haag 1989
- Baumgärtner, B. (samenstelling), *Die Düsseldorfer Malerschule und ihre internationale Ausstrahlung 1819-1918* (2 dln.), [exp.cat. Düsseldorf, Museum Kunstpalast] Petersberg 2011
- Bax, M., *Het web der schepping. Theosofie en kunst in Nederland. Van Lauweriks tot Mondriaan*, Amsterdam 2006
- Beekes, E., *Lexicon voor de vrijmetselaar*, z.pl. 1999
- Beets, N., e.a., *Neerland's nieuwe kunst*, Amsterdam 1871
- Beets, N., *Het dagboek van de student Nicolaas Beets, 1833-1836*, [ed. P. van Zonneveld] Den Haag 1983
- Beijnen, L., 'Herinnering aan een ontslapen vriend en kunstenaar', in: *Kunstkronijk*, jrg. 20, 1859, pp. 18-22 (tevens opgenomen in *De Tijdstroom*, 1858)
- Beijnen, L., e.a., *Plegtige onthulling van het monument voor W.J.J. Nuyen*, Den Haag 1842

- Bellec, F. P. Bosscher en A. Erftemeijer, *Sillages Néerlandai. La vie maritime dans l'art des Pays Bas / Kunst in het kielzog. Het maritieme leven in de Nederlandse kunst*, [exp.cat. Parijs, Musée de la Marine] Zutphen 1989
- Berckenhoff, H., 'De gebroeders Maris', in: *De Gids* 52 (1888) 4, pp. 469-501
- Berg, W. van den, *De ontwikkeling van de term 'Romantisch' en zijn varianten in Nederland tot 1840*, Assen 1973
- Berg, W. van den, 'Kanttekeningen bij de letterkundige Romantiek', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 8, 1984, nr. 2, pp. 53-71
- Berg, W. van den, 'Bilderdijk en Geel', in: *Het Bilderdijk-Museum. Mededelingenblad van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum'*, jrg. 3, 1986, p. 2
- Berg, W. van den, 'De Nederlandse romantiek, een verschijnsel in de marge?', in: *De Gids* jrg. 153, 1990, nr. 2, pp. 79-87
- Berg, W. van den, 'Vanaf de blanke top der duinen...', in: N. van Sas (red.), *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen*, Amsterdam/Antwerpen 1995, pp. 21-31
- Berg, A. van den, *Vertaald verleden. Beknopte geschiedenis van bijbelvertalen in Nederland*, Haarlem 2001
- Van den Berg, W., en P. Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*, Amsterdam 2009
- Bergh, S. van den, 'Aan W.J. van den Berghe. Na het bezichtigen zijner schetsen uit Tyrol', in: *Kunstkronijk* 1854, pp. 89-90
- Bergh, S. van den, *Aan Andreas Schelfhout* [Lofdicht] in: *Kunstkronijk* 1858, p. 23
- Bergman, J., *Willem Maris. Impressionist van de Haagse School*, [exp.cat. Den Haag, Gemeentemuseum Den Haag] Den Haag/Zwolle 2012
- Bergvelt, E., 'J.A. Knip (1777-1847). De werkwijze van een 19de-eeuwse landschapschilder in relatie tot de kunsttheorie in Holland en Frankrijk omstreeks 1800', in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1976*, dl. 27, pp. 11-72
- Bergvelt, E., en M. van Boven, *J.A. Knip 1777-1847*, [exp.cat. 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum] Den Haag 1977
- Bergvelt, E., C. Cuypers e.a., *19de Eeuwse Nederlandse schilderkunst. Een zestal studies. Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1976*, dl. 27
- Bergvelt, E., D. Dekkers e.a., *Reizen naar Rome. Italië als leerschool voor Nederlandse kunstenaars omstreeks 1800*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum / Rome, Istituto Olandese di Roma] Rome 1984
- Berkel, K. van, *In het voetspoor van Stevin. Geschiedenis van de natuurwetenschap in Nederland 1580-1940*, Meppel/Amsterdam 1985
- Berkel, K. van, *Vóór Heimans en Thijssse. Frederik van Eeden sr. en de natuurbeleving in negentiende-eeuw Nederland*, Amsterdam 2006
- Bervoets, J., 'Alexander Ver Huell en zijn fantastische verhaal No. 470, Hoogewoerd', in: *De Revisor*, jrg. 9, 1982, nr. 2, pp. 30-36
- Bervoets, J., *Alexander Ver Huell (1822-1897). Een levensbeschrijving*, Zutphen 1992
- Beyer, O., *Die unendliche Landschaft. Über religiöse Naturmalerei und ihre Meister*, Bonn 1931
- Bijl, J., 'Camera obscura' [over predikant J. Smeltzer], in: *Contactblad Hervormde Gemeente Klaaswaal*, jrg. 12, nr. 6, juli/augustus 1991, pp. 15-21
- Bilderdijk, W., *Redevoering over de voortreffelijkheid der schilderkunst*, [uitgesproken 1794] [2de druk] Rotterdam 1838
- Bilders, A., *Brieven en dagboek* (red. J. Kneppelhout), Leiden 1876
- Bionda, R., *Matthijs Maris*, [exp.cat. Rijksmuseum, Amsterdam] Amsterdam 2017
- Bitterli, K., A. Lutz en D. Schmidhauser, *Dutch Mountains. Vom holländischen Flachland in die Alpen*, [exp. cat. Winterthur, Kunst Museum] 2018

- Blok, R., *Desins, estampes et lettres de Jongkind et son entourage dans la Collection Frits Lugt*, [exp.cat. Parijs, Fondation Custodia] Parijs 2004
- Blom, A. van der, e.a., *Nederlandse schilderkunst tussen detail en grandeur*, Alphen aan den Rijn 1997
- Bock, T. de, *Jacob Maris, met 90 photogravures naar zijne werken*, Amsterdam z.j. [1902/1903]
- Bodel Nijenhuis, J., 'Levensbericht van David Pierre (Giottin) Humbert de Superville', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1849, pp. 129-144
- Bodt, S. de, 'Martinus Kuytenbrouwer. Het ondergaan der Zon in de bergpassen bij Fontainebleau (Gorges d'Apremont)', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 14, 1990, nr. 4, pp. 249-252
- Bodt, S. de, *Halverwege Parijs. Willem Roelofs en de Nederlandse schilderskolonie in Brussel, 1840-1890*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] Gent 1995
- Bodt, S. de, *De Haagse School in Drenthe*, Zwolle/Assen 1997[1]
- Bodt, S. de, *Anton Mauve en de Haagse School*, Den Haag 1997[2]
- Bodt, S. de, en D. van de Vrie, *J.B. Jongkind en de Hoeksche Waard*, [exp.cat. Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen] Amsterdam 1999
- Bodt, S., en M. Plomp (red.), *Anton Mauve 1838-1888*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum / Laren, Singer Laren] Bussum 2009
- Boer, H. de, *Willem Maris*, Den Haag z.j. [ca. 1905]
- Boer, H. de, 'Uit den jeugdtijd der Marissen', in: *Op de hoogte*, XVIII, 1921, pp. 210-213
- Bogaerts, F., *Notice biographique sur Wijnand J.J. Nuyen, peintre hollandais*, Brussel 1839
- Bokkel, J. ten, *Gidsen en genieën. De Dageraad en het vrije denken in Nederland 1855-1898*, [dissertatie Rotterdam, Erasmus Universiteit] Dieren 2003
- Bol, L., *Tekeningen van Frans Lebet*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum] Dordrecht 1961
- Bol, L., *Barend Cornelis Koekkoek, "romantisch" schilder*, (KNAW) Amsterdam 1962
- Bol, L., *Johannes Hermanus Koekkoek 1778-1851*, [exp.cat. Middelburg, Zeeuws Museum] Middelburg 1963
- Bol, L., *Tekeningen van Simon Andreas Krausz 1760-1825*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum] Dordrecht 1964
- Bol, L., *Aart Schouman, ingenious painter and draughtsman*, Doornspijk 1991
- Bolten, J. (red.), *Oude tekeningen van het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit te Leiden*, Den Haag/Amsterdam 1985
- Bolten, J. (red.), *Miscellanea Humbert de Superville*, Leiden 1997
- Boomstra, A., *De schilders Hulk, een kunstenaarsfamilie in de 19de eeuw*, Utrecht 1994
- Borselen, J. van, Autobiografische notities in *Brief aan Jan Frederik van Someren, 12.5.1884*, Universiteitsbibliotheek Utrecht (Depository-S-HSS, 8.k.30)
- Bos, D., "'Dienaren des Woord". Godgeleerden in de negentiende-eeuwse Nederlandse letterkunde', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 21, 1997, nr. 3, pp. 153-182
- Bosboom, J., *Catalogus der tentoonstelling Bosboom – voorafgegaan door eene autobiografie van den schilder*, (Pulchri Studio) Den Haag 1891
- Bosboom Nz, J., 'Johannes Bosboom. Overlevering en Herinnering', in: *Onze Eeuw*, jrg. 17, 1917, afl. 2, pp. 265-281
- Bosboom, J., *Een en ander betrekkelijk mijne loopbaan als schilder*, Rotterdam/Antwerpen 1946
- Bosboom-Toussaint, A., *Brieven van A.L.G. Bosboom-Toussaint aan E.J. Potgieter*, Rotterdam 1913
- Bosch Kemper, J. de, 'Levensbericht van Hendrik Harmen Klijn', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, Leiden 1856, pp. 109-139
- Bosma, H., 'Gestoffeerde natuur. Behangelschilderingen 1765-1800', in: F. Grijzenhout en C. van Tuyl van Serooskerken (red.), *Edele eenvoud, neo-classicisme in Nederland 1765-1800*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum] Haarlem 1989, pp. 107-111

- Bosman, C., *Eigen aan de natie: de Nederlandse zeeschilderkunst in de 19de eeuw*, [dissertatie Universiteit Leiden], 2021 (<https://hdl.handle.net/1887/3217130>)
- Bosman, C., *Eigen aan de natie: de Nederlandse zeeschilderkunst in de negentiende eeuw*, Amsterdam 2024
- Bots, J., *Tussen Descartes en Darwin. Geloof en Natuurwetenschap in de achttiende eeuw in Nederland*, Assen 1972
- Bouwman, W., e.a. (red.), *Geschiedenis van het christendom in Nederland*, Zwolle/Utrecht 2010
- Brink, G. van den, *Als een schoon boec. Achtergrond, receptie en relevantie van artikel 2 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis*, [oratie Universiteit Leiden] Leiden 2007
- Brock, M., 'Groningse studenten op reis. Natuur- en landschapsbeleving rond 1800', in: *De Achttiende Eeuw*, jrg. 43, 2011, pp. 231-260
- Brock, M., "'Houdt ons voor geen sentimentele knapen!'. Natuur en emoties in Brieven, geschreven op eene wandeling door een gedeelte van Duitschland en Holland, in den zomer van 1809', in: *Tijdschrift voor geschiedenis*, jrg 126, 2013, nr. 4, pp. 548-563
- Broeke, M. van den, 'Voor lieden van goeden smaak. Nieuwe gegevens over de *Vierentwintig printtekeningen met couleuren, verbeeldende Hollandsche Buitenplaatsen* van Hermanus Numan', in: *Delineavit et Sculpsit*, nr. 35 (december 2012), pp. 42-61
- Broeyer, F., en G. van Klinken (red.), *Reizen naar het Heilige Land. Protestantse impressies 1840-1960. Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800*, jrg. 16, Zoetermeer 2008
- Brom, G., *Romantiek en katholicisme in Nederland* (dl. 1: Kunst; dl. 2: Wetenschap en staatkunde), Groningen/Den Haag 1926
- Brom, G., *Hollandse schilders en schrijvers in de vorige eeuw*, Rotterdam 1927
- Brom, G., *Schilderkunst en literatuur in de 19^e eeuw*, Utrecht/Antwerpen 1959
- Broos, B., e.a., *Hollandse meesters uit Amerika*, [exp.cat. Den Haag, Mauritshuis / San Francisco, The Fine Arts Museums] Den Haag/Zwolle 1990
- Bruin, C., *Kleefsche en Zuid-Hollandsche Arkadia of dag-verhaal van twee reizen*, Amsterdam 1716 [2de druk 1730]
- Bruin, W. de, *Je moet hier zijn geweest. Oosterbeek. Nederlands eerste kunstenaarskolonie*, Amsterdam/Antwerpen 2014
- Bruin, A. de, 'Pareltjes [over: P. Toorenburgh, *Lofgedicht ter eere van de Wijtberoemde stad Haarlem*, 1797], in: *Uitgelicht*, (uitgave Noord-Hollands Archief) november 2018, nr. 11, pp. 11-12
- Bruyn, J., 'Op zoek naar een Bijbelse interpretatie van zeventiende-eeuwse Nederlandse landschapschilderijen', in: P. Sutton en J. Bruyn, *Onze meesters van het landschap. Schilderijen uit de Gouden Eeuw*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Amsterdam/Zwolle 1987, pp. 28-64
- Bruyn Kops, C. de, 'Hendrik Voogd, Nederlands landschapschilder te Rome (1768-1839)', in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1970*, dl. 21, pp. 319-370
- Bruyn Kops, C. de, 'De Schipbreuk door W.J.J. Nuyen', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 23, 1975, nr. 2, pp. 73-75
- Budding, J., *De Grand Tour in de 18^e eeuw. Op reis door Frankrijk en Italië*, [Bravenewbooks] z.pl.. 2018
- Buijsen, E., e.a., *Tussen fantasie en werkelijkheid. 17de-eeuwse Hollandse landschapschilderkunst*, [exp.cat. Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal / Japan] Baarn 1993
- Buisman, J., *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage landen*, deel 7: 1800-1825, Franeker 2019 [2019(1)]
- Buisman, J., *Extreem weer! Een canon van weergalozes winters & zinderende zomers, hagel & hozen, stormen & watersnoden*, Franeker 2011
- Buisman, J.W., *Tussen vroomheid en Verlichting. Een cultuurhistorisch en -sociologisch onderzoek naar enkele aspecten van de Verlichting in Nederland (1755-1810)*, [dissertatie Universiteit Leiden; 2 dln., doorlopend pagineerd], Zwolle 1992

- Buisman, J.W. (red.), *Verlichting in Nederland 1650-1850. Vrede tussen rede en religie?*, Nijmegen 2013
- Buisman, J.W., *Onweer. Een kleine cultuurgeschiedenis, 1752-1830*, Nijmegen 2019 [2019(2)]
- Buisman, J.W., 'Onweer. Een ramp, een straf of een subliem schouwspel?', in: L. Jensen (red.), *Crisis en catastrofe. De Nederlandse omgang met rampen in de lange negentiende eeuw*, Amsterdam 2021, pp. 119-129
- Burke, E., *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful*, New York 2008 [heruitgave tweede editie 1759]
- Busch, W., D. Jackson en J. Reynaerts, *De Romantiek in het Noorden. Van Friedrich tot Turner*, [exp.cat. Groningen, Groninger Museum] Zwolle 2017
- Busken Huët, C., *Van Napels naar Amsterdam. Italiaansche reis-aanteekeningen*, Amsterdam 1878
- Busscher, E. De, 'Bogaerts, Félix-Guillaume-Marie', in: *Biographie Nationale de Belgique*, deel 2, 2012
- Bussels, S., 'Theories of the Sublime in the Dutch Golden Age: Franciscus Junius, Joost van den Vondel and Petrus Wittewrongel', in: *History of European Ideas*, jrg. 42, 2016, nr. 7, pp. 882-892
- Bussels, S., en B. Van Oostveldt, *The Sublime in the Visual Culture of the Seventeenth Century Dutch Republic*, New York 2024
- Bustaman, S., *Raden Saleh. Pangeran di antara para pelukis romantik/ Prince of romantic painters*, Bandung-Indonesia 1990
- Calisch, E., e.a., *Plegtige onthulling van het monument voor W.J.J. Nuyen, op het Rooms-katholiek kerkhof, te 's Gravenhage*, 's-Gravenhage 1842 [Zie ook *Kunstchronijk* 3 (1842-1843), pp. 6-8]
- Camper, P., *Verhandeling van Petrus Camper, over het natuurlyk verschil der wezenstreken in menschen [etc.]*, Utrecht 1791
- Capadose, I., *Edmund Burke. Overzicht van het leven en de schriften van den antirevolutionair staatsman*, Amsterdam 1857
- Caransa, A., *Vrijmetselarij en jodendom. De wereld een tempel*, Hilversum 2001
- Carpentier Alting, A., *Woordenboek voor vrijmetselaren*, Amsterdam 1981 [1884]
- Carr, H., e.a., *Grand Lodge 1717-1967*, Oxford 1967
- Carus, C., *Neun Briefe über Landschaftsmalerei*, Leipzig 1831
- Carus, E. [Carl Gustav]., 'Brieven over landschap-schilderkunst' (vertaling D. Dorbeck), *Kunstchronijk*, jrg. 12, 1851, pp. 22-23, 28-30, 38-42, 76-82, 93-94; jrg. 13, 1852, pp. 24-28; jrg. 14, 1853, pp. 37-43, 52-54 (met bijlages); jrg. 15, 1854, pp. 33-34; 82-85
- Carus, C., *Briefe und Aufsätze über Landschaftsmalerei*, Leipzig/Weimar 1982
- Carus, C., *Nine letters on landscape painting*, (inl. O. Bättschmann; vertaling D. Britt) Los Angeles 2002
- Causa Picone, M., en S. Causa, *Pitloo. Luci e colori del paesaggio napoletano*, Napels 2004
- Chamuleau, R., *Hier eiken met hun zware kroon / Daar bergen zilverig van toon. Literatuur van Arnhem & omstreken*, Oosterbeek 1979
- Charlton, D., *New images of the natural in France. A study in European cultural history, 1750-1800*, Cambridge 1984
- Chijs, C. van der, 'Fragment uit het leven van den heer C. Kruseman', in: *Kunstchronijk* 1853, pp. 1-2
- Christ, J., *Wandelingen van een landschapschilder langs de Ruhr en een gedeelte van den Rijn*, Gorinchem 1835
- Christ, J., *Aanteekeningen op een reisje langs de Ahr en den Rijn*, Nijmegen 1840
- Christ, J., *Kunstenaars-reisje door Limburg en België*, Amsterdam 1843
- Christemeijer, J., *Landelijk schoon, in het Sticht van Utrecht, en in deszelfs omstreken*, Utrecht 1836
- Clark, K., e.a., *The romantic movement*, [exp.cat. Londen, Tate Gallery/Art Council Gallery] Londen 1959
- Clemens, C., 'Uitstapje naar Cleve [I-III]', in: *Maandboekje der Stad Nijmegen*, [april 1837, pp. 10-15, mei 1837, pp. 9-14, juni 1837, pp. 8-14] 1837[1]
- Clemens, C., *De stad Nijmegen en derzelver omstreken*, Nijmegen 1837[2]

- Coelen, P. van der, en G. Lemmens (red.), *'Heerlijke natuurtooneelen'. Romantische landschapschilders in Beek en Ubbergen 1810-1860*, [exp.cat. Nijmegen, Museum Het Valkhof] Nijmegen 2000
- Coffeng, L., 'Het Album der Natuur. Popularisering van de natuurwetenschap in een tijdschrift uit de eerste helft van de negentiende eeuw', in: *Groniek. Historisch Tijdschrift*, nr. 123, 1994, pp. 53-66
- Contarini, S., 'De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen als verbreider van het verhevene', in: W. van den Berg e.a. (red.), *Haarlemse kringen. Vijftien verkenningen naar het literair-culturele leven in een negentiende-eeuwse stad*, Hilversum 1993, pp. 47-58
- Cooper, R., *The red triangle. A history of anti-masonry*, Hersham 2011 [o.a. h. 4: Freemasonry and religion]
- Cossee, E., *Abraham des Amorie van der Hoeven 1798-1855. Een Remonstrants theoloog in de Biedermeiertijd*, Kampen 1988
- Couwenberg, A., en H. Couwenberg, *De omstreken der stad Arnhem in twaalf kunstplaten naar de natuur geteekend*, Arnhem 1838
- Cramer, H., *Kunstreis door Frankrijk, Zwitserland, Italië en Engeland*, (4 dln.) Amsterdam 1832-1838
- Cremer, J., *Frederik Hendrik Hendriks de schilder van Wolfhezen, geschetst door zijn leerling J.J. Cremer*, [2de druk] Arnhem 1865
- Cremer, J., *'t Blinkende hoanje. Overbetuwsche vertelling*, Leiden 1867
- Cremer, J., *Romantische werken*, (14 dln.) Leiden/Amsterdam 1878-1881
- Cremer, J., *Romantische werken*, deel XIV, Amsterdam 1881
- Cremer, J., *'Frederik Hendrik Hendriks. De schilder van Wolfhezen door zijn leerling geschetst'*, in: J. Cremer, *Romantische werken*, deel XIV, Amsterdam 1881, pp. 36-72 [1881(1)]
- Cremer, J., 'Te Wolfhezen. Herinnering aan mijn ontslapen vriend, den Kunstschilder P.L.L. Oerder gewijd', in: [*De Nederlandsche Spectator*, nr. 36, 5.9.1863, pp. 281-285; herdrukt in:] J. Cremer, *Romantische werken* dl. XIV, Amsterdam 1881, pp. 84-98 [1881(2)]
- Dahlhaus, G., *Monseigneur Martinus Joannes Niewindt, eerste Apostolisch Vicaris van Curaçao. Een levensschets*, [z.pl.] 1924
- Dam, M. van, *Miscellanea delineata. Nederlandse tekeningen 1780-1860 uit de collectie Ploos van Amstel Knoef in Museum Boijmans van Beuningen*, Rotterdam, Rotterdam 2007
- Dam, M. van, 'Jan van Ravenswaay', in: *Hilversums Historisch Tijdschrift 'Eigen Perk'*, jrg. 28, 2008, nr. 3, pp. 111-124
- Darwin, C., *De afstamming van den mensch en de seksueele teeltkeus*, (vertaling en annotering door H. Harthog Heys van Zouteveen) Arnhem/Nijmegen 1871 (gebruikt is de vijfde uitgave)
- Davies, A., *Allart van Everdingen 1621-1675. First painter of Scandinavian landscape*, Doornspijk 2001
- Dekkers, D., 'Tivoli, toeristische trekpleister. Van fontein naar waterval', in: R. de Leeuw (red.), *Herinneringen aan Italië. Kunst en toerisme in de 18de eeuw*, [exp.cat. 's-Hertogenbosch, Noord-Brabants Museum/Heino, Kasteel Het Nijenhuis/Haarlem, Frans Halsmuseum] Zwolle 1984, pp. 76-83 [1984(1)]
- Dekkers, D., "'Grootsche Natuurtooneelen in Italië." De waterval als artistiek probleem voor de landschapschilder in Rome aan het begin van de 19de eeuw', in: E. Bergvelt, D. Dekkers e.a., *Reizen naar Rome. Italië als leerschool voor Nederlandse kunstenaars omstreeks 1800*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum / Rome, Istituto Olandese di Roma], Rome 1984, pp. 125-151 [1984(2)]
- Deugd, C. de, *Het metafysisch grondpatroon van het romantische literaire denken. De fenomenologie van een geestesgesteldheid*, [2de druk] Groningen 1971
- Diermanse, C., 'Jacob Ter Meulen', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1963, pp. 128-133
- Dinkelaar, H., e.a., *Wijnand Nuyen en zijn vrienden. Speurtocht in de Hollandse romantiek*, [uitgave bij exp. Rijswijk, Het Tollenshuis] Leiden 1993

- Dinkelaar, C., en D. Kaatman, *Johannes Bosboom (1817-1891), schilder van licht, schaduw en kleur*, Laren 1999
- Dorbeck, D., *Lelietjes der Dalen. Gedichten van dr. D. Dorbeck*, Amsterdam 1889
- Druten, T. van, M. van Dijk en J. Sillevius, *De aquarel. Nederlandse meesters van de negentiende eeuw*, [exp. cat. Haarlem, Teylers Museum / Den Haag, De Mesdag Collectie] Bussum 2015
- Druten, T. van, M. Krom e.a., *Wybrand Hendriks (1744-1831). Kunstenaar, conservator, kastelein, restaurator, bestuurder, verzamelaar, kunsthandelaar en netwerker*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum] Zwolle 2023
- Dubourcq, P., *Dagboek van mijne reis in Italië, 1843-1844* (Collectie Gemeentearchief Den Haag, 8001-01 Schildersbrieven, Bijzondere collecties, OV2 nr. 316)
- Dubourcq, P., [Brief over Italiëreis] in: *Kunstkronijk*, jrg. 5, 1844-1845, p. 60
- Dumans, C. (red.), *In helder licht. Abraham en Jacob van Strij. Hollandse meesters van landschap en interieur omstreeks 1800*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum / Enschede, Rijksmuseum Twenthe] Zwolle 2000
- Dumas, C., 'Gerard van Nijmegen (1735-1808)', in: *Delineavit et sculpsit*, nr. 25, sept. 2002, pp. 40-43
- Dyserinck, J., *Fr. Haverschmidt (Piet Paaltjens)*, Schiedam 1908
- Eck, C. van, J. van den Eynde en W. van Leeuwen (red.), *Het Schilderachtige. Studies over het schilderachtige in de Nederlandse kunsttheorie en architectuur 1650-1900*, Amsterdam 1994
- Eck, C. van, S. Bussels e.a., *Translations of the Sublime. The early modern reception and dissemination of Longinus' Peri Hupsous in rhetoric, the visual arts, architecture and theatre*, Leiden 2012
- Eggerath, H., *Im Gesteins. Das ursprüngliche Neandertal in Bildern des 19. Jahrhunderts*, Keulen 1996
- Eijssens, H., 'Jacobus Johannes Cremer', in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland*, 5.2.2003 [www.historici.nl/resource/bwsa]
- Eijssens, H., *De literaire almanak als standmeter van de Nederlandse poëzie. Gedemonstreerd aan de Nederlandsche Muzen-Almanak (1819-1840)*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] Amsterdam 2016
- Ekama, N., *Gerrit Postma 1819-1894. Zijn nalatenschap in beeld*, z.pl. 2017
- Ekama, N., *Gerrit Postma 1819-1894. Een negentiende-eeuws schildersleven*, z.pl. 2018
- Ekama, N., "Herinnering aan mijn besten man". Gerrit Postma (Nes op Ameland 30 mei 1819 – Haarlem 13 oktober 1894)", in: *Haarlem Jaarboek 2019*, Haarlem 2020, pp. 97-133
- Engelberts, E., *Bespiegelingen over de vier getyden des jaars*, Amsterdam 1769
- Engelberts, E., 'De teken- en schilderkunst beschouwd als een vermogen dat ons in staat stelt om de godheid in haare werken naar te bootzen, en ook daarin ons boven de dieren verheft', en ('Dienende tot een Vervolg') 'Het lot der afbeeldende kunsten, in verschillende tyden, in Nederland', in: *Algemeene Vaderlandsche Letter-Oefeningen* 1798, pp. 142-149 en 222-231
- Erfteemeijer, A., 'L'art maritime néerlandais à travers les siècles / Nederlandse maritieme kunst door de eeuwen heen', in: F. Bellec, P. Bosscher en A. Erfteemeijer, *Sillages Néerlandais. La vie maritime dans l'art des Pays-Bas / Kunst in het kielzog. Het maritieme leven in de Nederlandse kunst*, [exp.cat. Parijs, Musée de la Marine] Zutphen 1989, pp. 46-159
- Erfteemeijer, A., "'Ware werkelijkheid". De godsbeelden van Van Gogh en Mondriaan vergeleken', in: E. van de Loo e.a. (red.), *Kunst van geloven. Annalen van het Thijmgenootschap*, jrg. 84, 1996, afl. 1, pp. 96-130
- Erfteemeijer, A., *De aap van Rembrandt. Kunstenaarsanekdotes van de klassieke oudheid tot heden*, Haarlem 2000
- Erfteemeijer, A., *Groots en meeslepend. Sublieme landschappen uit de Nederlandse romantiek*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum/De Hallen Haarlem] Haarlem 2009 [2009(1)]
- Erfteemeijer, A., 'Het verhevene in de natuur. Vrijmetselarij en romantische schilderkunst', in: *Ken Uzelve. Algemeen Maçonniek Tijdschrift*, jrg. 63, 2009, nr. 6, pp. 22-26 [2009(2)]

- Erftemeijer, A., "Hij was een edel mensch". Een levensbericht over de Haarlemse landschapschilder Cornelis Lieste (1817-1861)', in: *Haerlem Jaarboek 2009*, Haarlem 2010, pp. 35-58
- Erftemeijer, A., *Lucht! in de Nederlandse kunst sinds 1850*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum] Haarlem 2014
- Erftemeijer, A., 'Souvenirs op papier: met het schetsboek op reis', in: *Simulacrum. Wetenschappelijk tijdschrift voor kunst en cultuur*, jrg. 24, 2015, nr. 1, pp. 14-18
- Erftemeijer, A., "Ik zag de stad Rome". De protestantse vrijmetselaar Abraham van Pelt in de Heilige Stad' in: *Roma Aeterna. Tijdschrift voor de kunsten en wetenschappen van de Eeuwige Stad*, jrg. 10, afl. 1, Amsterdam 2022, pp. 58-67
- Erftemeijer, A., 'Buiten Bloemendaal. Een romantisch schilderij uit 1816 door Pieter Bouman', in: *Ons Bloemendaal*, jrg. 47, nr. 3, najaar 2023, pp. 19-20
- Erftemeijer, A. "Wie schön bist Du, Natur!" Das Ahrtal als Motiv bei den niederländischen Malern der Romantik im 19. Jahrhundert', in: *Heimatjahrbuch Kreis Ahrweiler*, jrg. 81, 2024, pp. 2-6
- Erftemeijer, A., 'Awe and holy admiration: the role of religion in the experience of nature by the Dutch landscape painter Barend Koekkoek and his Klever Circle', in: E. Ansel, J. Grave e.a. (red.), *Picturing the Romantic. New perspectives on European Romanticism(s) in the visual arts*, Manchester University Press, Manchester 2025, pp. 126-144
- Erftemeijer, A., en R. Koster, *Reiskoorts bij Nederlandse kunstenaars sinds 1850*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum] Haarlem 2016
- Erftemeijer, A., en L. Been, *Virtuoso! Israels tot Armando*, [exp.cat. Frans Hals Museum, Haarlem] Haarlem 2019
- Erkelens, J., *Tussen zonnegoud en kaarslicht. Dordtse meesters 1780-1840*, [exp.cat. Dordrechts Museum] Dordrecht 1986
- Eschbach, J., *Joseph Hartogensis (1822-1865) en Johannes Tavenraat (1809-1881) en hun contacten met Duitse tijdgenoten*, [Universiteit Utrecht, masterscriptie] Utrecht 2013
- Everse, J., e.a., *Vrijmetselarij en geloof*, Bussum 1977
- Eynden, R. van, en A. van der Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIII eeuw*, (3 dln. met 'Aanhangsel') Haarlem 1816-1840
- Falkenburg, R., *Joachim Patinir: het landschap als beeld van de levenspelgrimage*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] Nijmegen 1985
- Falkenburg, R., e.a. (red.), *Natuur en landschap in de Nederlandse kunst, 1500-1850. Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1997*, dl. 48
- Famars Testas, W. de, *Reisschetsen uit Egypte, 1858-1860*, [bezorging M. Raven] Maarsssen/Den Haag 1988
- Famars Testas, W. de, *De schilderskaravaan, 1868*, [bezorging en vertaling M. Raven] Leiden/Leuven 1992
- Farrar, F., *Een student of eene loopbaan met hindernissen*, [uitgave J. Kneppelhout, vertaling G. Bilders] Amsterdam 1864
- Feith, R., *Brieven over verscheide onderwerpen*, [deel 1] Amsterdam 1784
- Feith, R., *Ode en gedichten*, [dl. 2] Amsterdam 1797
- Feith, R., *Dicht- en prozaische werken*, Rotterdam 1824
- Feith, R., *Het ideaal in de kunst*, (ed. P. Buijnsters) Zwolle 1967
- Feith, R., *Julia*, (bez. J. Kloek en A. Paasman) Den Haag 1982 [1783]
- Folmer-van Oven, T., 'De Fraaiste Gezichten buiten Haarlem' van Leendert Overbeek', in: *Haerlem Jaarboek 1998*, Haarlem 1999, pp. 54-68
- Fontijn, J., *Tweespalt. Het leven van Frederik van Eeden tot 1901*, Amsterdam 1999
- Fourcaud, L. de, *Catalogue de tableaux, esquisses, etudes et aquarelles par feu J.-B. Jongkind*, Parijs 1891
- Fraassen, C. van, en P. Klapwijk (bezorging), *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen van Maurits Ver Huell, 1815-1819*, Zutphen 2008

- Frederiks, J., 'Levensbericht van Willem Hofdijk, Jacobsz', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1889, pp. 197-262
- Freriks, K., en J. Werner, *Verborgene wildernis. Ruige natuur & kaarten in Nederland*, Amsterdam 2010
- Friedrich, C., *Die Briefe*, (samenstelling H. Zschoche) Hamburg 2006
- Fuchs, R., *Dutch Painting*, Londen 1978
- Furnée, J., 'Rond de vulkaan. La Muette de Portici tussen Parijse creatie en Noord-Nederlandse receptie', in: *De Moderne Tijd*, jrg. 1, 2017, nr. 1, pp. 78-107
- Furstner, H., 'Pierre Louis Dubourcq, kunstenaar en bestuurder', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 16, nr. 3, sept. 1992, pp. 105-130
- Gabriël, C., *De gevolgen eener lezing [etc.]*, 1888 (RKD Collectie brieven, handschriften en kleine archieven, 0006, inv.nr. 426)
- Gassner, H. (red.), *Caspar David Friedrich. Die Erfindung der Romantik*, [exp.cat. Hamburg, Kunsthalle] München 2006
- Gedlich, D., e.a., *Carl Gustav Carus. Natur und Idee*, [exp.cat. Dresden, Staatliche Kunstsammlungen / Berlijn, Staatliche Museen] Berlijn/München 2009
- Geel, J., *Onderzoek en phantasie [1838]. Gesprek op den Drachenfels [1835]. Het proza [1830]*, Leiden 1895
- Geerts, T., *Het Bilderdijk-Museum. Catalogus van kunstvoorwerpen*, Leiden 1994
- Gelder, H. van, 'Brieven van en aan Johannes Bosboom', in: *Oud Holland*, jrg. 41, 1923-1924, pp. 37-46, 92-96, 184-192 en 231-240
- Gelder, H. van, 'Brieven uit P.J.C. Gabriël's Brusselschen tijd', in: *Oud Holland*, jrg. 42, 1925, pp. 178-180
- Gelder, H. van, *J.H. Weissenbruch*, Amsterdam 1940
- Gerlagh, B., en E. Koolhaas-Grosfeld, *Egbert van Drielst 1745-1818*, Zwolle 1995
- Gerlings, H., *De Haarlemsche bloem schilder Hendrik Reekers*, (Verhandeling voor de Rederijkerskamer 'De Wijngaartranken') Haarlem ca. 1854
- Gerlings, H., *Cornelis Lieste, ingeleverd in de aloude Rhetorijkkamer de Wijngaartranken 1862* [manuscript, 16 pp., Noord-Hollands Archief, Depot 44-000637M]
- Geudeker, E., 'Cornelis Kruseman (1797-1857): schilder van Hemel, Aarde en Glorie', in: M. van Heteren, M. van den Nieuwenhof e.a., *Kruseman. Kunstbroeders uit de romantiek*, [exp.cat. Oss, Museum Jan Cunen / Alkmaar, Stedelijk Museum] Oss/Alkmaar/Zwolle 2014, pp. 28-59
- Giersbergen, W. van, *'De kunst is geheel en al bijzaak'. De moeizame carrière van C.C. Huijsmans (1810-1886), tekenmeester in Brabant*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] Tilburg 2003
- Gilpin, W., *Verhandeling over Prenten*, (vertaling S. Vijgh/G. van Nijmegen) Rotterdam 1787
- Giltay, K., 'Over den regenboog en eenige verwante verschijnselen', in: *Album der Natuur*, jrg. 4, 1855, pp. 193-204
- Gorissen, F., *B.C. Koekkoek 1803-1862. Werkverzeichnis der Gemälde*, Düsseldorf 1962
- Görtz, I., 'Vom Niederrhein rheinaufwärts und entlang der Ahr bis Altenahr. 1841 berichtet der niederländische Landschaftsmaler B.C. Koekkoek (1803-1862) von seiner Tour mit Malerfreunden', in: *Heimatjahrbuch Kreis Ahrweiler*, jrg. 69, 2012, pp. 137-139
- Graaf, H. de, 'Verhuell wordt vrijmetselaar', in: *Tong Tong. Het enige Indische blad ter wereld*, jrg. 17, nr. 18 (1.4.1973), pp. 8-9 (zie 'Moesson Digitaal Tijdschriftenarchief')
- Gram, J., 'Alexander Wüst', in: *Kunstchroniek*, (nieuwe serie) jrg. 18, 1877, pp. 37-38
- Gram, J., *Onze schilders in Pulchri Studio*, Rotterdam 1880
- Gram, J., 'Hendrik Jan Weissenbruch', in: C. Vosmaer, *Onze hedendaagsche schilders* [dl. 1], Amsterdam/Den Haag 1881-1885
- Gram, J., *Catalogus der schilderijen & teekeningen nagelaten door de kunstschilders J.W. Bilders & A.Gerard Bilders*, [veiling Frederik Muller & Cie] Amsterdam 1892
- Grave, J., *Caspar David Friedrich*, München/Londen/New York 2022

- Grebber, W. de, en A. van Lee (red.), *Algemeen wijsgeurig, geschiedkundig en biographisch woordenboek voor Vrijmetselaren*, (3 dln.) Amsterdam 1844-1845
- Grijzenhout, F., 'Wandelingen door Hollands Arcadia', in: *De Achttiende Eeuw*, jrg. 36, 2004, nr. 2, pp. 132-142
- Groot, J. de, e.a., *Tussen zonnegoud en kaarslicht. Dordtse meesters 1780-1840*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum] Dordrecht 1986
- Groot, A. de, *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*, Assen 1994
- Groot, J. de, W. de Paus en G. Schweitzer (red.), *Een onsterfelijk zeeschilder. J.C. Schotel, 1787-1838*, [exp. cat. Dordrecht, Dordrechts Museum] Zwolle/Dordrecht 1989
- Gruyter, J. de, *De Haagse School*, (2 dln.) Rotterdam 1968-1969
- Günst, F., 'Levensschets van Dr. Franz Wilhelm Junghuhn', 1866, in: F. Junghuhn, *Licht- en schaduwbeelden [etc.]* [6de druk], Amsterdam 1867
- H. [= J.H. Rössing volgens Van Gelder 1940, p. 21] *Tentoonstelling van schilderijen en aquarellen door J.H. Weissenbruch*, [exp.cat. Amsterdam, Kunsthandel Buffa & Zonen] Amsterdam 1899
- Haak, B., *Hollandse schilders in de Gouden Eeuw*, z.pl. 1984
- Haas, C. de, *David Pierre Giottin Humbert de Superville 1770-1849*, [dissertatie Rijksuniversiteit Utrecht] Leiden 1941
- Haas, F. de, en B. Paasman, *J.F. Martinet en de achttiende eeuw. In ijver en onverzadelijken lust om te leeren*, Zutphen 1987
- Haaxman jr., P., 'Jan Willem van Borselen', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 7, 1897, pp. 385-397
- Haes, L. de, 'P.J.C. Gabriël', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 3, 1893, pp. 453-473
- Halbertsma, M., e.a., *Charles Rochussen 1814-1894. Een veelzijdig kunstenaar*, Zwolle/Rotterdam 1997
- Hall, J., *Hall's Iconografisch Handboek. Onderwerpen, symbolen en motieven in de beeldende kunst* [red. I. Veldman en L. Couprie] [vijfde druk] Leiden 2003
- Haller, A. von, *Die Alpen. In: Versuch schweizerischer Gedichte*, Bern 1732
- Van der Ham, G., R. de Leeuw, J. Reynaerts en R. te Rijdt (red.), *Nederlandse kunst in het Rijksmuseum 1800-1900*, Zwolle/Amsterdam 2009
- Hanegraaff, W., e.a., *Masonic and esoteric heritage. New perspectives for art and heritage policies*, Den Haag 2005
- Hanou, A., *Sluiers van Isis. Johannes Kinker als voorvechter van de Verlichting, in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen, 1790-1845*, [dissertatie Radbouduniversiteit Nijmegen, (2 dln.) Deventer 1988
- Hanou, A., 'Drift en deugd. Literatuur van vrijmetselaars in de loge Vicit Vim Virtus voor 1830', in: W. van den Berg e.a. (red.), *Haarlemse kringen. Vijftien verkenningen naar het literair-culturele leven in een negentiende-eeuwse stad*, Hilversum 1993, pp. 27-46
- Hanou, A., 'Subliem? Romantisch? Het verlangen naar huivering: over het sublieme, het wrede en het unheimliche: essays / Joachim von der Thüsen' (recensie), in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jrg. 115, 1999, pp. 356-362
- Hanou, A., 'Het meisje, God en vaderland. Een ideale religieuze opvoeding volgens Wolff en Deken', in: E. van der Wall en L. Wessels (red.), *Een veelzijdige verstandhouding. Religie en Verlichting in Nederland 1650-1850*, Nijmegen 2008, pp. 309-323 [2008(1)]
- Hanou, A., 'Sporen van een Kant-debat in 1807', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 32, 2008, nr. 3, pp. 161-178 [2008(2)]
- Hanrath, J., e.a., *De beoefening der koninklijke kunst in Nederland. Een cultuurgeschiedkundige platenatlas der vrijmetselarij in Nederland*, Den Haag 1971

- Harderwijk, J. van, 'Hollands schilderroom, beschouwd als een krachtig middel ter aankweeking en beoefening der kunst', in: *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1827, dl. II, pp. 597-613
- Harderwijk, J. van, 'Redevoering, over het belangrijke der schilderkunst, in betrekking tot de geschiedenis des vaderlands', in: *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1833, p. 481-495
- Harderwijk, J. van, *Herinnering aan Willem Hendrik Schmidt*, 's-Gravenhage 1849
- Harderwijk, K. van, 'Levensberigt van Quirijn Maurits Rudolph Ver Huell', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, Leiden 1860, pp. 453-467
- Harmanni, R., *Jurriaan Andriessen (1742-1819). 'Behangschilder'*, [dissertatie Universiteit Leiden] 2006
- Harms Tiepen, C., *Willem Maris' herinneringen*, Den Haag 1910
- Harmssen, G., 'Junghuhn, Franz Wilhelm', in: *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland (BWSA)*, versie 10.2.2003 (<https://socialhistory.org/bwsa/biografie/junghuhn>)
- Harpen, N. van, *Menschen die ik gekend heb*, Rotterdam 1928
- Harten, A. van, e.a., *Rondom de korenschoof. Natuur- en plantensymboliek in de vrijmetselarij*, Gouda 2006
- Harting, P., 'De Wonderboom in den Haarlemmerhout', in: *Album der natuur*, jrg. 2, 1853, nr. 1, pp. 145-160
- Hartog, I. den, 'Tempel der natuur. Landschapsbeleving en kerklidmaatschap bij schilders tussen 1830 en 1880 in het kunstenaarsdorp Oosterbeek', in: J. Kapelle (red.), *Magie van de Veluwezoom*, [exp.cat. Kasteel Doorwerth] Arnhem 2006, pp. 85-105
- Hartog, I. den, *Anton Mauve (1838-1888) en zijn religieuze achtergrond*, [masterscriptie Universiteit Utrecht] Utrecht 2007
- Hartog, R. den, *Groet Molletje van mij. Alexander Mollinger (1836-1867), een Utrechtse schilder op de drempel van de Haagse School*, Vianen 2008
- Hasebroek, J., *Op de bergen. Herinneringen en indrukken van eenen reiziger door noordelijk Italië en Zwitserland. Italië*, Amsterdam 1861
- Hasebroek, J., *Op de Bergen. Herinneringen en indrukken van eenen reiziger door noordelijk Italië en Zwitserland. Zwitserland*, Amsterdam 1862
- Haveman, M., e.a. (red.), *Natte voeten. Buitenstudie in Nederland. Kunstschrift*, jrg. 51 nr. 3, juni/juli 2007
- Haverschmidt, F., *Met de vrienden op reis in Zwitserland in 1881*, [uitg. R. Honings] Leiden 2006
- Hedinger, B., e.a. (red.), *Wolkenbilder. Die Entdeckung des Himmels*, München 2004
- Hefting, V., *Jongkind d'après sa correspondance*, [dissertatie Rijksuniversiteit Utrecht] Utrecht 1968
- Hefting, V., *Schilders in Oosterbeek 1840-1870*, Zutphen/Arnhem 1981
- Hefting, V., *J.B. Jongkind. Voorloper van het impressionisme*, Amsterdam 1992
- Hegemann, J., 'Darwin en onze voorouders. Nederlandse reacties op de evolutieëer 1860-1875: een terreinverkenning', in: *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jrg. 85, 1970, pp. 261-314
- Hein, C., 'Een woord ter nagedachtenis van wijlen den Broeder Cornelis Lieste', in: *Maçonniek Weekblad, uitgave voor Broeders*, Utrecht, jrg. 10, 1861, nr. 32, z.p.
- Hellenberg Hubar, B. van, 'De gepatineerde droom. De Spectator-artikelen van Joseph Addison als prelude op het "schilderachtige"', in: C. van Eck e.a. (red.), *Het Schilderachtige. Studies over het schilderachtige in de Nederlandse kunsttheorie en architectuur 1650-1900*, Amsterdam 1994
- Helmerts, J., *Nagelaten gedichten*, [dl. 1] Haarlem 1814
- Helmerts, J., *Nagelaten gedichten*, Den Haag 1821
- Helmerts, J., *De Hollandsche natie*, [ed. Lotte Jensen] Nijmegen 2009
- Helmus, L., *De Bentvueghels. Een berucht kunstgenootschap 1620-1720*, [exp.cat. Utrecht, Centraal Museum] Amsterdam 2023
- Hemert, P. van, *Redevoering over het Verhevene*, Amsterdam 1804

- Hemert, P. van, 'Redevoering over het verhevene', in: C. Madelein en J. Pieters (samenstelling), *Bilderdijk, Kinker & Van Hemert. Als van hooger bestemming en aart*, Groningen 2008, pp. 53-80
- Hendriks, A., *Hofdijk, de Minstreel van Kennemerland*, [dissertatie Universiteit Utrecht] Amsterdam 1928
- Hendriksma, M., *De Rijn. Biografie van een rivier*, Amsterdam 2017
- Hensen, A., 'Alexander (Abraham) Teerlink', in: *Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*, dl. 2, 1922 [2de druk 1932], pp. 163-166
- Heteren, M. van, en J. de Meere, *Fredrik Marinus Kruseman 1816-1882. Painter of pleasing landscapes. A biography with a catalogue raisonné*, Schiedam 1998
- Heteren, M. van, G. Jansen en R. de Leeuw (red.), *Poëzie der werkelijkheid. Nederlandse schilders van de negentiende eeuw*, Zwolle/Amsterdam 2000
- Heteren, M. van, e.a., *Jacob Maris (1837-1899). Ik denk in mijn materie*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum; Oss, Museum Jan Cunen] Zwolle 2003
- Heteren, M. van, en R. te Rijdt (red.), *Willem Roelofs 1822-1897. De adem der natuur*, [exp.cat. Oss, Museum Jan Cunen/Rotterdam, Kunsthal] Bussum 2006
- Heteren, M. van, en M. van den Nieuwenhof (red.), *Kruseman. Kunstbroeders uit de romantiek*, [exp.cat. Oss, Museum Jan Cunen / Alkmaar, Stedelijk Museum] Oss/Alkmaar/Zwolle 2014
- Hidde, W. van der, e.a., *250 Jaar vrijmetselaarsloge 'De Drie Kolommen'*, Rotterdam 2017
- Hind, C., *Landscape painting from Giotto to the present day*, Londen 1924
- Hoetink, H., *Jacob van Ruysdael 1628/29-1682*, [exp.cat. Den Haag, Mauritshuis] Den Haag 1981
- Hofdijk, W., *Een kunstenaars-idylle*, Haarlem 1849
- Hofdijk, W., 'By eene schilderij van C. Lieste', in: *Album der Schoone Kunsten*, 1852, p. 47
- Hofdijk, W., *Historische landschappen*, Amsterdam 1856
- Hofdijk, W., *Tafreelen uit de geschiedenis der ontwikkeling van het Nederlandsche volk. In de Kunstzaal der Maatschappij Arti et Amicitiae*, [tweede druk] Amsterdam 1862
- Hofdijk, W., 'De eisch der kunst aan hare beoefenaars', in: *Kunstkronijk*, nieuwe serie, jrg. 7, 1866, pp. 43-48
- Hofdijk, W., *Brieven aan J.A. Alberdingk Thijm*, (inl. en uitg. E. de Ree) Amsterdam 1993
- Hofmann, W., e.a., *Caspar David Friedrich 1774-1840*, [exp.cat. Hamburg, Kunsthalle] München 1974
- Hogendorp Prosperetti, L. van, *Woodland Imagery in Northern Art, c. 1500-1800: Poetry and Ecology*, Londen 2022
- Honan, M., 'Abraham Hulk. Celebrated Anglo-Dutch Nineteenth-Century Marine Artist', in: *Quarterdeck. Maritime Literature & Art Review*, zomer 2021, pp. 21-29
- Hond, J. de, *Verlangen naar het Oosten. Oriëntalisme in de Nederlandse cultuur, ca. 1800-1920*, [dissertatie Nijmegen, Radboud Universiteit] Leiden 2008
- Honings, R., en O. Praamstra (red.), *Ellendige levens. Nederlandse schrijvers in de negentiende eeuw*, Hilversum 2013
- Honings, R., en P. van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk (1756-1831)*, Amsterdam 2013
- Honings, R., en L. Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18de en 19de eeuw*, Amsterdam 2019
- Hoogenboom, A., *De stand des kunstenaars. De positie van kunstschilders in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw*, [dissertatie Rijksuniversiteit Utrecht 1991] Utrecht 1993
- Hoogervorst, J., *Gerard Bilders en het Geldersch Barbizon*, [exp.cat. Arnhem, Historisch Museum Het Burgerweeshuis] Arnhem 1998
- Hoogewerff, G., 'Nederlandsche kunstenaars te Rome in de XIXde eeuw', in: *Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*, tweede reeks, dl. III, Den Haag 1933, pp. 147-196
- Hoogewerff, G., *De Bentvueghels*, Den Haag 1952

- Hoogstraeten, S. van, *Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkunst*, Rotterdam 1678
- Houkes, A., "Daar moet gehandeld worden!". Nieuwe religieuze belevissen van orthodoxe protestanten, 1850-1900', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 34, 2010, nr. 2, pp. 155-163
- Hove, B. van, *Autobiografische notities*, 27.9.1863 (Haags Gemeentearchief, Den Haag, Archief Pulchri Studio, BNR 59, inv.nr. 1243)
- Hubbertz, E., 'Zwei Jahrhunderte Freimaurerei am Niederrhein. Geschichte der Freimaurerloge PAX INIMICA MALIS in Emmerich', in: *Emmericher Forschungen* Bd. 1, 1979, pp. 26-30
- Huebner, F., *De romantische schilderkunst in de Nederlanden (1780-1840)*, Den Haag 1944
- Huiskamp, M., *Vijgh, Suzanna Catharina (1736-1801)*, <https://resources.huylens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Vijgh> [versie 13.1.2014, geraadpleegd 25.9.2024]
- Hull, W. van den, *Autobiografie (1778-1854)*, Hilversum 1996
- Humbert de Superville, D., *Essai sur les signes inconditionnels dans l'art*, Leiden 1827
- Humbert de Superville, D., *Miscellanea*, [ed. J. Bolten] Leiden 1997
- Huygens, C., *Mijn jeugd*, [ed. C. Heesakkers] Amsterdam 1987
- Immerzeel, J., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs [enz.]*, (3 dln.) Amsterdam 1842-1843
- Immerzeel jr., J., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders [enz.]*, Amsterdam 1855 [reprint 1974]
- Ising, A., 'De Dom van Keulen en Het dorpje Ninane. Twee bladen uit een reisjournaal', in: *Kunstchronijk* 1852, pp. 31-36
- Jackson, D., *Danish Golden Age Painting*, New Haven/Londen 2021
- Jacobs, E., H. Janssen en M. van Heteren (red.), *J.H. Weissenbruch 1824-1903*, [exp.cat. Oss, Museum Jan Cunen / Den Haag, Gemeentemuseum] Zwolle 1999
- Jansen, G., *Nederlandse schilderkunst 1800-1850. Een keuze uit de eigen collectie I*, [Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen] Rotterdam 1988
- Jansen, D., *Op zoek naar nieuwe zekerheid. Negentiende-eeuwse protestanten en het spiritisme*, [dissertatie Rijksuniversiteit Groningen] Groningen 1994
- Janssen, C., *Caspar loopt. Een voettocht door de landschappen van Nederland*, Amsterdam 2019
- Janssen, H., W. van Sinderen en J. Kapelle, *De Haagse School*, [exp.cat. Rotterdam, Kunsthal / Den Haag, Haags Gemeentemuseum] Zwolle 1997
- Janta, L., 'Brohl, Burg Rheineck, Burg Are und Altenahr um 1820. Anmerkungen zu Landschaftsbildern von Harmen Jan van der Wyck (1769-1847)', in: *Heimatjahrbuch Kreis Ahrweiler*, jrg. 79/80, 2022/2023, pp. 344-349
- Jellema, R., 'Op zoek naar 'geestige brokjes voor de teekenpen'. De studiereisjes van Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862) en Karel Elias van Toulon (1816-1852)', in: *Teylers Museum Magazijn* nr. 12, zomer 1986, pp. 1-5
- Jellema, R., 'Het opmerkelijke leven en oeuvre van een Haarlemse kunstenares: Elisabeth Johanna Koning (1816-1887)', in: *Teylers Museum Magazijn* nr. 22, winter 1989, pp. 3-5
- Jeltes, H. (samenstelling), *Uit het leven van een kunstenaarspaar. Brieven van Johannes Bosboom*, Amsterdam 1910
- Jeltes, H., *Willem Roelofs. Bizarheden betreffende zijn leven en zijn werk. Met brieven en andere bijlagen*, Amsterdam 1911
- Jeltes, H., 'Willem Roelofs (1822-1922)', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 32, 1922, pp. 217-227
- Jeltes, H., 'Brieven van Willem Roelofs aan Mr. P. VerLoren van Themaat', in: *Oud-Holland*, jrg. 42, aflevering I-VI, 1925, pp. 86-96 en 131-140
- Jeltes, H., 'Brieven van Gabriël', in: *Oud Holland*, jrg. 43, 1926, pp. 117-127

- Jeltes, H., *Gerard Bilders. Een schildersleven in het midden der 19de eeuw*, Den Haag 1947
- Jensen, L. (red.), *Crisis en catastrofe. De Nederlandse omgang met rampen in de lange negentiende eeuw*, Amsterdam 2021
- Jensen, L., en L. Kuitert (red.), *Geluk in de negentiende eeuw*, Amsterdam 2009
- Jones, B., *Freemasons' guide and compendium*, London/Toronto/Wellington/Sydney 1965
- Jong, O. de, *Nederlandse kerkgeschiedenis*, Nijkerk 1985
- Jong, E. de, 'De presentatie van het niet presenteerbare. Nederlandse ontwerpen voor een monument ter ere van Napoleon op de Mont Cenis (1813): Van der Hart, Bilderdijk en Ziesenis', in: *Het Bilderdijk-Museum, Mededelingenblad van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum'*, jrg. 12, 1995, pp. 1-8
- Jonge, A. de, en K. Ackema, *200 Jaar Vrijmetselarij in Haarlem 'Vicit Vim Virtus' 1788-1988*, z.pl. 1988
- Jongh, E. de, 'Boudewijn Bakker, *Landschap en wereldbeeld* [enz.]' [recensie], in: *Oud Holland*, jrg. 120, 2007, nr. 1/2, pp. 130-133
- Jonker, M., 'Cornelis Apostool (1762-1844), cultureel ambtenaar', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 25, 1977, nr. 3, pp. 97-112
- Jonkman, M., en E. Geudeker (red.), *Mythen van het atelier. Werkplaats en schilderpraktijk van de negentiende-eeuwse Nederlandse kunstenaar*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum / Nijmegen, Museum Het Valkhof] Zwolle 2010
- Jorink, E., *Het 'Boeck der Natuer'. Nederlandse geleerden en de wonderen van Gods schepping 1575-1715*, Leiden 2007
- Junghuhn, F., *Terugreis van Java naar Europa*, Zaltbommel 1851
- Junghuhn, F., *Reizen door Java [etc.]*, (2 dln.) Amsterdam 1852
- Junghuhn, F., *Java. Zijne gedaante, zijn plantentooi en inwendige bouw*, Den Haag 1853 (2de druk)
- Junghuhn, F., *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java [etc.]*, [gebruikte editie: 7de herziene en vermeerderde druk], Amsterdam ca. 1867 [1854]
- Junghuhn, F., *De onuitputtelijke natuur. Een keuze uit zijn geschriften*, Amsterdam 1966
- Jürgens, H., 'Van Gods akker tot spiegel der natuur. Veranderende percepties van de Indiase natuur in berichten van Duitse zendelingen (1750-1810)', in: *De Achttiende Eeuw*, jrg. 36, 2004, nr. 2, pp. 67-91
- Kamp, P. van de, 'Hendrik Meijer (1744-1793) in Haarlem', in: *Haerlem Jaarboek 2008*, Haarlem 2009, pp. 38-61
- Kant, I., *Waarnemingen over het gevoel van het schoone en verhevene door M. Immanuel Kant. Uit het Hoogduitsch vertaald*, Groningen/Amsterdam 1804
- Kapelle, J. (samenstelling), *Magie van de Veluwezoom*, [exp.cat. Kasteel Doorwerth] Arnhem 2006
- Kapelle, J. (samenstelling), *Bezield landschap. Leven en werk van Johannes Warnardus Bilders (1811-1890)*, Wageningen 2016
- Karstkarel, P., 'Willem Troost, een realistisch verslaggever uit de 19de eeuw', in: *Tableau*, jrg. 1, nr. 2, dec. 1978-januari 1979, pp. 44-47
- Kate, J. ten, *Italië. Reisberinneringen*, Arnhem z.j. [1857]
- Kate, J. ten, *Italië. Nieuwe bladen uit het dagboek der reisberinneringen*, Arnhem z.j. [1861/1862]
- Kate, H. ten, 'Schilder-teekenaars in Nederlandsch Oost- en West-Indië en hun betekenis voor de land- en volkenkunde', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, deel 67, Den Haag 1913
- Keller, G., 'Jacob Jan Cremer. Een woord ter herinnering', in: *De Gids*, jrg. 45, 1881, pp. 224-244
- Kennedy, J., *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, Amsterdam 2017
- Ketel, H. van, *Jongkind, familie rond een kunstschilder, geplaatst in een historische context* (versie 2020; <https://heemkunde-lattrop-breklenkamp.nl/uploads/jongkind-h-van-ketel.pdf>)

- Kiers, J., W. Loos e.a., *Een eeuw apart. Het Rijksmuseum en de Nederlandse schilderkunst in de 19de eeuw*, Amsterdam 1993
- Kiljan, E., A. Erfteemeijer e.a., *Cornelis Lieste 1817-1861. Maler des Lichts / Schilder van het licht*, [exp.cat. Kleef, B.C. Koekkoek-Haus] Kleef 2016
- Kinker, J., *Het ware der schoonheid* [redevoering Teeken-Akademie 'Kunst Zij Ons Doel', Amsterdam, 1814] Amsterdam 1819-1821, dl. 1, pp. 1-21
- Klapwijk, P., 'Topografie in literair perspectief', in: L. Kooijmans, E. de Jong en H. Brokken (red.), *Pronk met Pen en Penseel. Cornelis Pronk (1691-1759) tekent Noord-Holland*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum] Amsterdam 1997, pp. 127-150
- Klerck, B. de, 'Een boom is geen toeval. Een nieuwe kijk op drie eeuwen Nederlandse landschapschilderkunst', in: *NRC Handelsblad* 14.5.2004, p. 30
- Klinkhamer, J., *Onze symbolen in het geometrisch licht gezien*, [uitgave Maçonnieke Vereeniging] Den Haag 1924
- Kloek, J., W. Mijnhardt en E. Koolhaas-Grosfeld, *1800. Blauwdrukken voor een samenleving*, Den Haag 2001
- Knepelhout, J., *In den vreemde*, Leiden 1840
- Knepelhout, J., *Geschriften, vierde deel: Verhalen*, Leiden 1860
- Knepelhout, J., *Geschriften, zevende deel: Reisverhalen*, Leiden 1862
- Knepelhout, J., *Waanzinnig Truken en andere verhalen* [toegelicht door M. Mathijssen], Amsterdam 1980
- Knepelhout, J., *Verhalen*, Utrecht/Antwerpen 1983
- Knepelhout, J., *In den vreemde. Reisverhaal* [ingeleid en toegelicht door M. Stapert-Eggen en P. van Zonneveld], Schoorl 1988 [1840]
- Knepelhout, J., e.a., *Nederlandse gruwelverhalen uit de negentiende eeuw*, [samenstelling J. Bervoets] Utrecht/Antwerpen 1983
- Knepelhout, J., en G. Bilders, *Gekleurd grijs. Brieven en dagboek*, [bezorgd door Wiepke Loos] Zwolle 2009
- Knippenberg, H., *De religieuze kaart van Nederland. Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden*, Assen/Maastricht 1992
- Knoef, J., 'Twee brieven over den schilder Antonie Sminck Pitloo (1808-1809)', in: *Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*, dl. 19 (reeks 2, dl. IX), Den Haag 1939, pp. 87-89
- Knoef, J., *Van romantiek tot realisme. Een bundel kunsthistorische opstellen*, 's-Gravenhage 1947
- Knoef, J., *Een eeuw Nederlandse schilderkunst*, Amsterdam 1948 [1948(1)]
- Knoef, J., *Tusschen rococo en romantiek. Een bundel kunsthistorische opstellen*, 's-Gravenhage 1948 [1948(2)]
- Knolle, P., 'De Amsterdamse stadstekenacademie, een 18de-eeuwse 'oefenschool' voor modeltekenaars: Met een lijst van redevoeingen', in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1979*, dl. 30, pp. 1-41
- Knolle, P., 'Het departement der tekenkunde van Felix Meritis', in: *Documentatieblad werkgroep Achttiende eeuw*, jrg. 1983, nr. 59/60, pp. 141-196
- Knolle, P., 'Cornelis Ploos van Amstel, pleitbezorger van de 'Hollandse' iconografie', in: *Oud Holland*, jrg. 98, 1984, nr. 1, pp. 43-52 [1984(1)]
- Knolle, P., 'Tekenenacademies in de Noordelijke Nederlanden: de 17de en 18de eeuw', in: M. van der Kamp e.a. (red.), *De Lucaskrater*, Assen 1984, pp. 19-33 [1984(2)]
- Knolle, P., 'Het kunstkarakter onzer schildernatie. Nationale en internationale oriëntatie bij het stimuleren van de 'Hollandse School' 1750-1820', in: *Documentatieblad werkgroep achttiende eeuw*, jrg. 24, 1992, nr. 1, pp. 121-139
- Knolle, P., 'Allart van Everdingens Scandinavische landschappen in kunst en kunstopvattingen, 1700-1850', in: C. Klinkert en Y. Bleyerveld (red.), *Allart van Everdingen, 162-1675. Meester van het ruige landschap*, [exp.cat. Alkmaar, Stedelijk Museum] Alkmaar/Rotterdam 2021, pp. 162-169

- Knuttel, G., *De Nederlandsche schilderkunst van Van Eyck tot Van Gogh*, Amsterdam 1938
- Knuvelde, G., *Beknopt handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, Den Bosch 1961
- Koekkoek, B., *Herinneringen en mededeelingen van eenen landschapschilder*, Amsterdam 1841 [reprint Schiedam 1982]
- Koelman, J., *In Rome 1846-1851*, (2 dln.) Arnhem 1869
- Kok, J. de, *Nederland op de breuklijn Rome-reformatie. Numerieke aspecten van protestantisering en katholieke herleving in de Noordelijke Nederlanden 1580-1880*, [diss. Katholieke Universiteit Nijmegen] Nijmegen 1964
- Koldewey, E., e.a., *Achter het behang. Vierhonderd jaar wanddecoratie in het Nederlandse binnenhuis*, Amsterdam 1991
- Koning, W., "Wij gingen op reis!" *Reismotivatie en reisbeleving van de jonge Amsterdamse en Utrechtse elite in West-Europese steden, 1824-1863*, [masterscriptie Universiteit van Amsterdam] 2011
- Kooijmans, L., E. de Jong en H. Brokken (red.), *Pronk met Pen en Penseel. Cornelis Pronk (1691-1759) tekent Noord-Holland*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum] Amsterdam 1997
- Koolhaas-Grosfeld, E., 'Van de tuin naar de wildernis. Over de waardering voor de natuur en het landschap in Nederland in de achttiende eeuw', in: W. Loos, R. te Rijdt en M. van Heteren (red.), *Langs velden en wegen. De verbeelding van het landschap in de 18de en 19de eeuw*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Blaricum/Amsterdam 1997, pp. 47-70
- Koolhaas-Grosfeld, E., 'De betekenis van 1813 voor de schilderkunst. Mythen en feiten', in: *De Negen tiende Eeuw*, jrg. 38, 2014, nr. 2, pp. 102-112
- Koopmans, Y., e.a., *Museum More. 100 jaar realisme*, Gorssel 2020
- Korevaar-Hesseling, E., *Kunstgeschiedenis*, 2 dln, Rotterdam 1949
- Koster, R., 'De invloed van esthetische ontwikkelingen op de reisbeleving. De waardering van Engelse en Duitse adellijke residenties door Nederlandse reizigers in de achttiende eeuw', in: *Virtus. Journal of Nobility Studies (Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis)*, jrg. 22, 2015, pp. 63-80 [zie www.virtus-journal.org] [2015(1)]
- Koster, R., *Esthetiek op reis. De esthetische beleving van Nederlanders tijdens reizen in Engeland en Duitsland (1683-1855)*, [Masterscriptie Universiteit van Amsterdam] 2015 [2015(2)]
- Kouwenhoven, A., en M. Forrer, *Siebold en Japan. Zijn leven en werk*, Leiden 2000
- Kraaij, H., *De 'oprecht Hollandsche' schilderijen van Charles Leickert (1816-1907)*, [exp.cat. Enschede, Rijksmuseum Twenthe] Enschede 1997
- Kraan, H., (met bijdrage I. Brons), *Dromen van Holland. Buitenlandse kunstenaars schilderen Holland, 1800-1914*, Zwolle/Den Haag 2002
- Krabbé, H., 'P.J.C. Gabriël', in: *Op de hoogte*, jrg. 2, 8.4.1905, pp. 215-217
- Krabbé, H., *Reuzenland*, Amsterdam 2012
- Kramm, C., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders [etc.]*, (7 dln.) Amsterdam 1857-1864
- Kraus, W., en I. Vogelsang, *Raden Saleh. The beginning of modern Indonesian painting*, [exp.cat. Galeri Nasional Indonesia] Jakarta 2012
- Krieger, P., e.a., *Galerie der Romantik*, [cat. Berlijn, Nationalgalerie] Berlijn 1986
- Kroon, A., e.a., *Masonic and esoteric heritage. New perspectives for art and heritage policies*, [Proceedings of the First International Conference of the OVN] Den Haag 2005
- Kroon, A., *Masonic networks, material culture and international trade: the participation of Dutch Freemasons in the commercial and cultural exchange with Southeast Asia (1735-1853)*, [dissertatie Universiteit Leiden] Leiden 2015
- Krul, W., 'B.C. Koekkoek en de romantiek', in: L. Jensen en L. Kuitert (red.), *Geluk in de negentiende eeuw*, Amsterdam 2009, pp. 135-150

- Kruseman, C., *Aanteekeningen van C. Kruseman betreffende deszelfs kunstreis en verblijf in Italië, verzameld en uitgegeven door A. Elink Sterk jr.*, 's-Gravenhage 1826
- Kruseman, C., *Notizen von C. Krusemann in Beziehung auf dessen Kunstreise und Aufenthalt in Italien*, (vertaling C. Meyboom) Emden 1831
- Kruseman, J., 'Welke zijn in onze tijd de behoeften voor de beoeffening der Beeldende Kunsten [etc.]', [Redevoering], in: *Het Instituut, of verslagen en mededeelingen, uitgegeven door de vier klassen van het Koninklijk Nederlandsche Instituut*, Amsterdam 1846, pp. 121-146
- Kruseman, J., *Redevoering gehouden in de openbare vergadering van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten*, Amsterdam 1851
- Kruseman, C., *Catalogus van een uitmuntende en uitgebreide verzameling schilderijen, teekeningen en prenten [enz.]*, veilingcatalogus nalatenschap C. Kruseman, Amsterdam [veilinghuis Roos] 1858 [<https://rkd.nl/explore/library/224056>]
- Kruseman, C., *Eens kunstenaars reis en verblijf te Rome. Uit het dagboek van den heer C. Kruseman. Twee stukjes in proza gekozen uit de Almanak voor het Schoone en Goede voor 1826*, Amsterdam 1946 (14 p.)
- Kuhlmann-Hodick, P., e.a., *Carl Gustav Carus. Natur und Idee*, [exp.cat. Dresden, Gemäldegalerie Alte Meister / Berlijn, Alte Nationalgalerie] Berlijn/München 2009
- Kuijl, A. van der, *Kunst Zij Ons Doel. 175 jaar Wel & Wee van een Haarlemse Kunstenaarsvereniging*, Haarlem 1996
- Kuil, P. van der, *Jan Knepelhout en zijn tijdgenoten. Een wandeling door het Oosterbeek van de 19de eeuw*, Oosterbeek 2007
- Kuil, P. van der, *Een parel aan de Veluwezoom. Oosterbeek als toeristische trekpleister*, Oosterbeek 2008
- Kuile, O. ter, *500 jaar Nederlandse Schilderkunst*, Amsterdam 1970
- Kuiter, L., "Geen grooten opgang". Een voetnoot bij het Darwin-symposium 1992', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 17, 1993, nr. 2, pp. 87-92
- Kunz, A., *Als een prachtig boek. Nederlandse Geloofsbelijdenis artikel 2 in de context van de vroegreformatorische theologie*, Zoetermeer 2013
- Kuyper, J., *Redevoering van Jacques Kuyper over de teekenkunst, voorgedragen door J. le Fevre*, Amsterdam 1809
- Kuyvenhoven, F., 'De Leidse collectie tekeningen en grafiek van Hendrik Voogd', in: *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* nr. 4, 1985, Delft 1987, pp. 269-286
- Kuyvenhoven, F., en R. Peeters, *De familie Knip. Drie generaties kunstenaars uit Noord-Brabant*, [exp.cat. 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum] Zwolle 1988
- L.V.S., 'Johannes Warnardus Bilders. Overleden 29 Oktober 1890', in: *Utrechtsch Jaarboekje voor 1891*, Utrecht 1891, pp. 214-221
- Laanstra, W., 'Romantiek in de schilderkunst', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 8, 1984, nr. 2, pp. 109-129
- Laanstra, W., *Andreas Schelfhout 1787-1870*, Amsterdam 1995
- Laarhoven, J. van, 'De verbeelding van God', in: C. Brinkhuizen (red.), *Mensen over God*, Baarn 1997, pp. 11-47
- Lammers, J., *De kunstschilder Antonius Pitlo*, Arnhem 1864
- Lannoy, H. De, *Broederschap. Vrijmetselaars en hun loges*, Mechelen 2022
- Leakey, R. (samenstelling), *The illustrated Origin of Species by Charles Darwin*, Londen 1979
- Lebret, F., *Een Reistogtje langs den Rijn en de Roer door vier Vrienden in het jaar 1839*, [manuscript; particuliere collectie. Zie Ubbens 1988]
- Leefflang, H., 'Dutch landscape: the urban view. Haarlem and its environs in literature and art, 15th-17th century', in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1997*, dl. 48, pp. 52-115

- Leemans, I., en G.-J. Johannes, *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek*, Amsterdam 2017
- Leen, F., e.a., *De romantiek in België. Tussen werkelijkheid, herinnering en verlangen*, [exp.cat. Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten] Tielt 2005
- Leent, F. van, *Neerlands Dichterschat*, Amsterdam z.j.
- Leeuw, R. de (red.), *Herinneringen aan Italië. Kunst en toerisme in de 18de eeuw*, [exp.cat. 's-Hertogenbosch, Noord-Brabants Museum/Heino, Kasteel Het Nijenhuis/Haarlem, Frans Halsmuseum] Zwolle 1984
- Leeuw, R. de, en R. Falkenburg, *Johannes Tavenraat 1809-1881*, [exp.cat. Kleef, Museum Haus Koekkoek / Dordrecht, Dordrechts Museum / Den Haag, Pulchri Studio] Kleef/Dordrecht/Den Haag 1981
- Leeuw, R. de, J. Sillevius en C. Dumas (red.), *De Haagse School. Hollandse meesters van de 19de eeuw*, [tent. cat. Parijs / Londen / Den Haag] Den Haag 1983
- Leeuw, R. de, J. Reynaerts en B. Tempel (red.), *Meesters van de Romantiek. Nederlandse kunstenaars 1800-1850*, [exp.cat. Rotterdam, Kunsthal] Zwolle 2005
- Leeuwen, R. van, *Kopiëren in Florence. Kunstenaars uit de Lage Landen in Toscane en de 19de-eeuwse kunstreis naar Italië*, Florence 1985
- Leeuwenburgh, B., *Darwin in domineesland. Een reconstructie van de wijze waarop geleerde Nederlanders Darwins evolutietheorie filosofisch beoordeelden, 1859-1877*, [dissertatie Rotterdam, Erasmus Universiteit] Rotterdam 2009
- Leezenberg, M., en G. de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*, Amsterdam 2017 [3de ed.]
- Leigh Fermor, P., *Zwerversjaren. Langs Rijn en Donau*, Amsterdam 1989
- Lemoine, S., P. Joutard e.a., *Le sentiment de la montagne*, [exp.cat. Grenoble, Musée de Grenoble / Turijn, Palazzo Bricherasio] Parijs/Grenoble 1998
- Lenep, D. van, *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding*, z.pl. 1828
- Lenep, J. van, *Nederland in den goeden ouden tijd, zijnde het dagboek van hunne reis [etc.]*, [uitgave door M. Kluit] Utrecht 1942
- Leslie, C., *Memoirs of the life of John Constable*, Londen 1951
- Leussink, A., en W. Sybesma (bezorging), *Op reis met pen en penseel. Frans en Jan Hendrik Lebrét als toerist naar Java, 1863*, Zutphen 2017
- Levy-van Halm, K., e.a. (red.), *De trots van Haarlem. Promotie van een stad in kunst en historie*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum/Teylers Museum] Haarlem 1995
- Liefde-van Brakel, T. de, *Hendrikus, Gerardine en Julius van de Sande Bakhuyzen: Een Haagse schildersfamilie uit de negentiende eeuw*, [exp.cat. Den Haag, Haags Historisch Museum] Zwolle 1997
- Ligthart, A., 'De neoromantiek in Nederland', in: De Vries (red.), *Nederland 1913. Een reconstructie van het culturele leven*, [exp.cat. Haarlem, Frans Hals Museum] z.pl. 1988, pp. 190-203
- Linde, S. van der, e.a., *Vromen en verlichten. Twee eeuwen protestantse geloofsbeleving 1650-1850*, [exp.cat. Utrecht, Aartsbisshoppelijk Museum] Utrecht 1974
- Lindeman, R., Y. Scherf en R. Dekker (samenstelling), *Reisverslagen van Noord-Nederlanders van de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst*, Rotterdam 1994
- Lindeman, R., en Y. Scherf (samenstelling), *Egodocumenten van Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Repertorium*, Amsterdam 2016
- Loffelt, A., 'Johannes Warnardus Bilders 1811-1890', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 5 (1895), pp. 225-258 [1895(1)]
- Loffelt, A., 'Anton Mauve 1838-1888', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 5, 1895, pp. 577-604 [1895(2)]
- Longinus, *Over het Verhevene*, (vertaling W. Kuiper) Amsterdam 1980

- Loos, W., 'Willem Roelofs' *Landschap bij naderend onweer* uit 1850', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 37, 1989, pp. 313-321
- Loos, W., 'Cornelis Kruseman, predikend in de woestijn', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 39, 1991, nr. 4, pp. 465-484
- Loos, W., 'Jacob Cremer (1827-1880): de schrijver van *Betuwsche Novellen* als schilder van de Veluwezoom', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 43, 1995, nr. 3, pp. 181-194
- Loos, W., R. te Rijdt en M. van Heteren (red.), *Langs velden en wegen. De verbeelding van het landschap in de 18de en 19de eeuw*, [exp.cat. Rijksmuseum, Amsterdam] Blaricum/Amsterdam 1997
- Loos-Haaxman, J. de, *Verlaat Rapport Indië. Drie eeuwen westerse schilders, tekenaars, grafici, zilversmeden en kunstnijverer in Nederlands-Indië*, 's-Gravenhage 1968
- Loosjes, A., *Haarlems schilderlof*, Haarlem 1788
- Loosjes, A., *Geschiedkundig gedenkstuk van het voorgevallene binnen Haarlem in de laatste helft van het jaar MDCCIC*, Haarlem 1803
- Loosjes, A., *Hollands Arkadia of wandelingen in de omstreken van Haarlem*, Haarlem 1804
- Lorenzetti, C., 'Documenten betreffende den schilder Antonie Sminck Pitloo (1791-1837)', in: *Mededelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*, dl. 9, Den Haag 1929, pp. 205-235
- Lubbe, J. van der, *François Pieter ter Meulen en de Haagse School*, Bodegraven 1999
- Lucht, C., S. Tas e.a. *De gebroeders Verveer. Haagse meesters van de romantiek*, [exp.cat. Amsterdam, Joods Historisch Museum] Amsterdam 2015
- Luijten, G., A. van Suchtelen e.a. (red.), *Dawn of the Golden Age. Northern Netherlandish Art 1580-1620*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Zwolle 1993
- Luijten, G., M. Morton, J. Munro e.a., *True to Nature. Open-air painting in Europe 1780-1870*, [exp.cat. Washington/Parijs/Cambridge] Londen 2020
- Lüttgen, C., *Rotweinwanderweg*, Düsseldorf 2008
- Luyt, A., *Klikspaans Studentenschetsen. Bijdrage tot de kennis van Kneppelhout als mensch en als schrijver*, [dissertatie Universiteit Leiden] Leiden z.j. [1910]
- Maas, E., *Kneppelhout en de Veluwe schildersbent. Van Oosterbeek naar Haagse School*, Heelsum 1983
- Maas, N., e.a., *De literaire wereld van Carel Vosmaer. Een documentaire*, Den Haag 1989
- Maaskamp, E., *Handleiding voor jonge kunstenaars, in het teekenen van landschappen naar de natuur*, Amsterdam 1823
- Maathuis, M., 'An aesthetic of devotion: Ary Scheffer and the Dutch Réveil', in: *Oud Holland*, jrg. 134, 2021, nr. 2/3, pp. 151-168
- Maclaine Pont, M., 'Levensbericht van Johannes Petrus Hasebroek', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1897, pp. 117-52
- Madelein, C., *Juigchen in den adel der menschlijke natuur. Het verbevene in de Nederlanden (1770-1830)*, Gent 2010
- Madelein, C., en J. Pieters (samenstelling), *Bilderdijk, Kinker & Van Hemert. Als van hooger bestemming en aart*, Groningen 2008
- Man, J. de, e.a., *Kunst op schrift. Een inventarisatie van Nederlandstalige publikaties op het gebied van kunsttheorie en esthetica 1670-1820*, Leiden 1993
- Mansveld, A., *Langs schilderspaden van de Veluwezoom. Vijf kunsthistorische wandelroutes in de gemeente Renkum*, Oosterbeek 2004
- Marius, G., *De Hollandsche schilderkunst in de negentiende eeuw*, Den Haag 1920
- Mark, P. (red.), *The Mountains in art history*, Middeltown, Connecticut 2017
- Martinet, J., *Katechismus der natuur*, (4 dln.) Amsterdam 1777-1779
- Martinet, J., *Katechismus der natuur*, [dl. 1, 4de druk] Amsterdam 1778

- Marum, M. van, 'Beschrijving der beenderen van een kop van eenen visch' [etc.], in: *Verhandelingen, uitgegeeven door Teyler's Tweede Genootschap*, 8ste stuk, Haarlem 1790, pp. 383-389
- Mathijssen, M., *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880*, Nijmegen 2004
- Mathijssen, M., *Historiezuucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw*, Nijmegen 2013
- Mathijssen, M., 'Ten Voordeele van ... Liefdadigheidsuitgaven in de negentiende eeuw', in: *De Moderne Tijd*, jrg. 4, 2020, nr. 3-4, pp. 234-258
- Matsier, N., H. Goudswaard en B. Bakker (red.), *Op 't duin. 100 duingedichten en 100 duingezichten*, Bussum 2018
- Mauve, W., 'Het zal worden ééne kudde en één herder', in: *Christelijk Album*, 1850?, pp. 338-350
- Meer Mohr, Q. van der, 'Het sublieme ontwaakt', in: *Bulletin van de Vereniging Rembrandt*, jrg. 30, nr. 1, voorjaar 2020, pp. 56-59
- Meijer, D., (samenstelling), *Levi in de Lage Landen. 350 jaar joodse schrijvers in de Nederlandse literatuur*, Amsterdam/Antwerpen 1999
- Meijer, F., *Wereldburgers. Vrijmetselaren & de stad Amsterdam 1848-1906*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] z.p. [Wereldbibliotheek] 2010
- Mengs, A., *Gedanken über die Schönheit und den Geschmack in der Malerey*, Zürich 1771
- Mengs, A., *Gedachten over den Smaak, benevens eene Verklaaring van Schoonheid in de Schilderkunst*, [vertaling H. Numan] Amsterdam 1772
- Meppen, K., *De roeping des kunstenaars in onzen tijd. Ter opening van de prijsuitdeeling aan de kweekelingen der 's Gravenhaagsche Teekenacademie*, Den Haag 1849
- Meulen, D. van der, *Het bedwongen bos. Nederlanders en hun natuur*, Amsterdam 2009
- Meulen, D. van der, 'De natuur als opstopper. Natuurbeleving in Nederland in de negentiende eeuw', in: J. Sillevis e.a., *Holland op z'n mooist. Op pad met de Haagse School*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum / Den Haag, Gemeentemuseum] Dordrecht/Den Haag 2015, pp. 181-191
- Meulen, D. van der, *Jac. P. Thijsse. Natuurbeschermmer en schrijver*, Amsterdam 2018
- Meulen, F. ter, 'De maatstaf der kunst', in: *De Gids*, jrg. 38, 1874, pp. 502-514
- Meulen, F. ter, 'Kunstwaarde', in: *De Gids*, jrg. 43, 1879, pp. 85-98
- Meulen, F. ter, 'Herinneringen', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 3, 1893, pp. 557-574
- Mijnhardt, W., 'Het Nederlandse genootschap in de achttiende en vroege negentiende eeuw', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 7, 1983, nr. 2, pp. 76-101
- Mijnhardt, W., *Tot Heil van't menschedom. Culturele genootschappen in Nederland, 1750-1815*, [dissertatie Universiteit Utrecht] Utrecht 1988
- Misson, M., *Nieuwe reize van Misson na en door Italiën*, [dl. 1] Utrecht 1724
- Moerdijk, M. (red.), *Oosterbeek in het begin van de twintigste eeuw. Boeren, buitenlui en bourgeoisie in een veranderend dorp*, Wolfheze 2009
- Moes, C., en N. Wevers, *De familie Koekkoek. Vier generaties schildertalent*, [uitgave Kunsthandel Simonis & Buunk] Ede 2003
- Moes, C., en N. Wevers, *Andreas Schelfhout. Onsterfelijk schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, [uitgave Kunsthandel Simonis & Buunk] Ede 2005
- Molhuysen, P., en P. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, dl. 10, Leiden 1937
- Monk, S., *The Sublime. A study of critical theories in XVIII-century England*, New York 1935
- Mönnich, C., en M. van der Plas, *Het Woord in beeld. Vijf eeuwen bijbel in het dagelijks leven*, Baarn 1977
- Montaigne, M. de, *Reis naar Italië*, (vertaling A. Haakman) Amsterdam 1992
- Muijden, M. van, *The Sublime Ruisdael* (Art history Master-thesis, Universiteit van Amsterdam) 2009-2010
- Mulder, L., 'Julius Jacobus van de Sande Bakhuyzen', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 2, 1892, pp. 205-221

- Mulert, F., 'Velde, Charles William Meredith van de', in: *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, dl. 7, 1927, pp. 1225-1226
- Naber, J., *Betje Wolff en Aagje Deken*, Amsterdam 1913
- Naeff, F., e.a., *58 miljoen Nederlanders en hun kerken*, Utrecht/Antwerpen 1979
- Nauhaus, J. [uitg.], *Raden Saleh (1811-1880). Ein javanischer Maler in Europa*, [exp.cat. Altenburg, Lindenau-Museum] Altenburg 2013
- Nauta, D., e.a. (red.), *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme*, (6 dln.) Kampen 1978-2006
- Niemeijer, J., *Ontmoetingen met Italië. Tekenaars uit Scandinavië /Duitsland / Nederland in Italië 1770-1840*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Amsterdam 1971
- Niemeijer, J., 'De betekenis van Drenthe voor de vernieuwing in de landschapschilderkunst omstreeks 1800', in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, jrg. 94, 1977, pp. 69-97
- Niemeijer, J., 'À propos d'un paysage de montagnes de Gérard van Nijmegen', in: *La revue du Louvre et des Musées de France*, 1983, nr 5-6, pp. 409-410
- Niemeijer, J., *Reisjournaal in aquarel. De Zwitserse tekenaar Louis Ducros vergezelt Hollandse toeristen in Italië in 1778*, Zwolle 1986
- Niemeijer, J., en R. te Rijdt, 'A l'impromptu. Een weinig gekend aspect van de Hollandse achttiende-eeuwse tekenkunst', in: *Delineavit et sculpsit*, nr. 40, okt. 2016, pp. 16-17
- Nieuwenhof, M. van den, 'Jan Theodoor Kruseman (1835-1895): zeeschilder met een liefde voor Holland', in: M. van Heteren (red.), *Kruseman. Kunstbroeders uit de romantiek*, [exp.cat. Oss, Museum Jan Cunen / Alkmaar, Stedelijk Museum] Zwolle 2014, pp. 153-175
- Nieuwenhuys, R., *De dominee en zijn worgengel. Van en over François Haverschmidt. Preken, voordrachten, brieven en andere documenten*, Amsterdam 1994
- Nieuwenhuys, R., en F. Jaquet [keuze en toelichting], *Java's onuitputtelijke natuur. Reisverhalen, tekeningen en fotografieën van Franz Wilhelm Junghuhn*, Alphen aan den Rijn 1980
- Nijhoff, I., *Wandelingen in een gedeelte van Gelderland [etc.]*, [4de druk] Arnhem 1828 [1820] [reprint 1976]
- Nijmegen, G. van, *Eerste Reis door Gelderland, een Gedeelte van Duitschland en Brabant, gedaan door GERARD VAN NIJMEGEN Huisvrouw en Dienstmaagd, in t jaar 1782, 1788* [manuscript in Rotterdam, Atlas van Stolk, inv.nr. 65883; gedigitaliseerd]
- Nijmegen, G. van, *Tweede Reis door Duitschland gedaan in de Maanden Meij Junij en Julij in 't Jaar 1788, 1790* [manuscript in Rotterdam, Atlas van Stolk, inv.nr. 65884; gedigitaliseerd]
- Nijmegen, G. van, *De waarde der teeken- en schilderkunst*, [redevoering in druk] Rotterdam 1800
- Nissen, P., 'Het verlangen naar de hemel. Culturele representaties van oude en nieuwe vormen van religiositeit in de negentiende eeuw', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 34, 2010, nr. 2, pp. 113-124
- Nix, J., 'Gerard van Nijmegen (1735-1808)', in: *Delineavit et sculpsit*, nr. 26 (nov. 2003), pp. 52-53
- Noll, T., *Die Landschaftsmalerei von Caspar David Friedrich. Physikotheologie, Wirkungsästhetik und Emblematik*, München/Berlijn 2006
- Nollert, A., *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862). Prins der Landschapschilders*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum / Kleef, Museum Haus Koekkoek] Zwolle 1997
- Nollert, A., en G. de Werd, *Johann Bernhard Klombeck 1815-1893. Ein Landschaftsmaler der Klever Romantik*, [exp.cat. Kleef, B.C. Koekkoek-Haus] Kleef 1993
- Nollert, A., en G. de Werd, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862), zijn familie, zijn school en het B.C. Koekkoek-Huis in Kleef*, Kleef 2000
- Noordenbos, G., en P. Spigt, *Atheïsme en vrijdenken in Nederland* (O. Noordenbos: *Het atheïsme in Nederland in de negentiende eeuw* (1931); P. Spigt: *Raddraaiers der redelijkheid* (1954-1957)), Nijmegen 1976

- Numan, H., *De beoefening der teekenkunde door de eerste gronden der meetkunde gemakkelijk gemaakt*, (4 dln.) Amsterdam 1807-1812
- Offerhaus, J., 'Abraham Alexander Teerlink (1776-1857). Waterval bij Tivoli', in: *Openbaar Kunstbezit*, jrg. 11, 1967, nr. 53a-53b
- Oltmans, A., *Het landgoed Wolfbezen. Een verdwenen dorp*, Oosterbeek 1922
- Ormhaug, K., e.a., *J.C. Dahl. The power of nature*, [exp.cat. Bergen, Kode Art Museum] Bergen 2018
- Os, H. van, "'The Painter he findes at his Easill at worke'", in: M. den Doel e.a. (red.), *The learned eye. Regarding art, theory, and the artist's reputation. Essays for Ernst van de Wetering*, Amsterdam 2005, pp. 206-213
- Otterspeer, W., *Groepsportret met Dame III. De werken van de wetenschap. De Leidse universiteit 1776-1876*, Amsterdam 2005
- Oud, I., e.a., *In de ban van Italië. Tekeningen uit een Amsterdamse verzameling*, [exp.cat. Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum] Amsterdam 1995
- Ouwerkerk, A., *Tussen kunst en publiek. Een beeld van de kunstcritiek in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw*, [dissertatie Universiteit Leiden] Leiden 2003
- Ouwerkerk, A., *Romantiek aan het Spaarne*, (uitgave Teylers Museum) Haarlem/Amsterdam 2010
- Overbeek, L., *Redevoering over de voortreflykheid en beminlykheid der teeken- en schilder-konst, uit de natuur ontleend*, Haarlem 1775
- Overbeek, L., *Redevoering over de proportien of verdeelingen des menschelyken lighaams*, Haarlem 1778
- Overbeek, L., *Aanspraak gedaan ter gelegenheid van het uitdeelen der pryzen, in de teken-academie binnen de stad Haarlem*, Haarlem 1783
- Paasman, A., *J.F. Martinet. Een Zutphens filosoof in de achttiende eeuw*, Zutphen 1971
- Pedersen, J. C. Pedersen en D. Olesen (red.), *Hans Christian Ørsted – the Unity of Spirit and Nature. On the Bicentennial of Electromagnetism*, z.pl. 2020
- Pelgrom, A., 'Het pittoreske tussen privé en politiek. B.C. Koekkoeks Luxemburgse landschappen voor Willem II', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 38, 2014, nr. 1, pp. 1-22
- Pelkmans, T., U. Anema en L. Kok (red.), *De meester van Wolfbeze. Frederik Hendrik Hendriks (1808-1865) en zijn leerlingen*, Utrecht 2011
- Pelkwijk, J. ter, *Overijssels Watersnood, het verslag van de ramp van 1825* (heruitgave Kampen 2002)
- Pelt, A. van, *Uit de portefeuille van een schilder*, Nijmegen 1881
- Peperkamp, B., "'De schepping" (1866) van J.J.L. ten Kate', in: *Tijdschrift voor Literatuurwetenschap*, jrg. 2, 1997, nr. 4, pp. 307-319
- Peters, M., en B. Tempel (red.), *Paul Joseph Constantin Gabriël, 1828-1903. Colorist van de Haagse School*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum / Kleef, B.C. Koekkoek-Huis] Zwolle 1998
- Peypers, H., 'Levensbericht van Mr.Dr. Herman Hartogh Heys van Zouteveen', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1894, pp. 314-368
- Picardt, J., *Korte beschryvingen van eenige vergetene en verborgene antiquteiten [etc.]*, Amsterdam 1660
- Pierson, A., *De beteekenis der Kunst voor het Zedelijk leven*, Haarlem 1862
- Pil, L., *Het pittoreske landschap in de Belgische grafiek en schilderkunst (1800-1850). Een tekstanalytische studie van het kunstkritische en -theoretische discours*, [dissertatie Katholieke Universiteit Leuven] Leuven 1992
- Pil, L., *'Pour le plaisir des yeux'. Het pittoreske landschap in de Belgische kunst*, Leuven/Apeldoorn 1993
- Plasschaert, A., *Korte geschiedenis der Hollandsche schilderkunst van af de Haagsche School tot op den tegenwoordigen tijd*, Amsterdam 1923
- Ploos van Amstel, C., *Redenoeringen gedaan in de Teken-academie te Amsterdam*, Amsterdam 1785
- Pollmann, T., *De letteren als wetenschappen*, [3de druk] Amsterdam 2005

- Pomarède, V, M. Gord en M. Lavandier (samenstelling), *Paysage. Fenêtre sur la nature*, [exp.cat. Parijs, Louvre] Parijs 2023
- Prescott, A., e.a., *Vrijmetselarij in Nederland. Een kennismaking met de wetenschappelijke studie van een 'geheim' genootschap*, Den Haag 2003
- Pulle, P., 'Raden Saleh. De eerste Javaanse vrijmetselaar', in: *Thoth*, jrg. 39, 1988, nr. 1
- Quarles van Ufford, C., *Andreas Schelfhout (1787-1870). Landschapschilder in Den Haag, naar eigentijdse bronnen*, Leiden 2009
- Rademakers, J., *Jacob Abels (1803-1866). Schilder van de nacht*, Haarlem 2009
- Rademakers, A., *Moederstad en vaderland: nationale identiteit en lokale trots in de schilderswereld van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1839)*, Hilversum 2020
- Rademakers, J., en G. de Werd, *Een Romantische Reis. Meesterwerken uit de Rademakers collectie*, [exp. cat. 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum / Luxemburg, Musée national d'histoire et d'art] Eindhoven 2014
- Rappard, W., 'Enige onuitgegeven brieven van Willem Roelofs aan Carel Vosmaer', in: *Oud Holland*, jrg. 104, 1990, nr. 3-4, pp. 293-304
- Rasker, A., *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1759. Haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw*, Kampen 1981
- Ravesteyn, S. van, *Herinneringen 1844-1857 van Jan Philip Koelman: een Hollander in Rome zonder Paus*, [z.pl.] 1977
- Reeser, H., *De huwelijkjaren van A.L.G. Bosboom-Toussaint 1851-1886*, Groningen 1985
- Regteren Altena, I. van, 'Herman van Brussel als figuurschilder', in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1970*, dl. 21, pp. 309-318
- Reid, D., e.a., *Krieghoff. Images of Canada*, Vancouver/Toronto 1999
- Rens, A., *Barbizon van het Noorden. De ontdekking van het Drentse landschap 1850-1950*, [exp.cat. Assen, Drents Museum] Zwolle 2019
- Reybrouck, D. van, *Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld*, Amsterdam 2020
- Reynaerts, J., "Het karakter onzer Hollandsche school". *De Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 1817-1870*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] Leiden 2001
- Reynaerts, J., 'De hand van God. Romantiek in de Nederlandse landschapschilderkunst', in: R. de Leeuw, J. Reynaerts en B. Tempel (red.), *Meesters van de Romantiek. Nederlandse kunstenaars 1800-1850*, [exp.cat. Rotterdam, Kunsthal] Zwolle 2005, pp. 129-152
- Reynaerts, J., 'Beelden van de Amerikaanse wildernis. De erfenis van de schilder Alexander Wüst (1837-1876)', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 40, 2016, nr. 4, pp. 315-333
- Reynaerts, J., *Spiegel van de werkelijkheid. 19de-eeuwse schilderkunst in Nederland*, Amsterdam/Brussel 2019
- Reynaerts, J., e.a., *Der weite Blick. Landschaften der Haager Schule aus dem Rijksmuseum*, [exp.cat. München, Neue Pinakothek] Ostfilders 2008
- Rietbergen, P., en L. Tibbe, *J.A. Alberdingk Thijm 1820-1889. Katholicisme & cultuur in de negentiende eeuw*, [exp.cat. Katholieke Universiteit Nijmegen] Amsterdam/Nijmegen 1989
- Rijdt, R. te, *Nederlandse figuurstudies 1700-1850*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Amsterdam 1994
- Rijdt, R. te, 'Keuze uit de aanwinsten', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 48, 2000, nr. 1-2, pp. 110-134
- Rijdt, R. te, 'Constan/Constant Gabriël (1828-1903), niet Paul Gabriël. Met enkele brieven', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 55, 2007, nr. 3, pp. 243-259
- Rijdt, R. te, M. Sellink e.a., *Nederlandse tekeningen uit de negentiende eeuw 1 (1800-1850)*, [exp.cat. Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen] Rotterdam 1994
- Rijdt, R. te, e.a., *Kabinet der heerlijkste tekenwerken. Achttiende-eeuwse Nederlandse tekeningen uit de verzameling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België*, [exp.cat. Brussel, KMSK] Gent/Brussel 2019

- Rijpma, H., "Den Koning, die Gudin van den troon gestooten heeft". De zeeschilder Louis Meijer en zijn Middellandse Zeereis met prins Hendrik de Zeevaarder', in: *Jaarboek Oranje-Nassau 2019*, Apeldoorn 2019, pp. 66-91
- Rilke, R.M., *Het landschap*, [vertaling A.A.M.S.] Den Haag 1944
- Rochussen, C., 'Johan Barthold Jongkind', in: *Eigen Haard*, 1891, pp. 185-186
- Roding, M., en D. Adelaar, *De blijvende verlokking. Kunstenaars uit de Lage Landen in Italië, 1806-1940*, [exp.cat. Rotterdam, Kunsthal] Schiedam 2003
- Roelofs, W. [jr.], *De practijk van het schilderen. Wenken aan collega's door een kunstschilder*, Amsterdam 1919
- Roeper, V., en G. Wildeman, *Reizen op papier. Journalen en reisverslagen van Nederlandse ontdekkingsreizigers, kooplieden en avonturiers*, [Scheepvaartmuseum Jaarboek 1996] Amsterdam/Zutphen 1996
- Rogier, L., 'De Rotterdammer Jan Wap (1806-1880)', in: *Rotterdams Jaarboekje*, jrg. 5, Rotterdam 1957, pp. 183-216
- Rogier, L., 'De Rotterdammer Jan Wap (1806-1880)', in: *Terugblik en uitzicht*, (2 dln.) 1965, pp. 183-218
- Rombach, J., 'C.W.M. van de Velde (1818-1898), tekenaar, reiziger enz.', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 4, 1980, nr. 2-3, pp. 108-121
- Ronnes, H., en R. Koster, 'A foreign appreciation of English country houses and castles: Dutch travellers' accounts of proto-museums visited en route 1683-1855', in: J. Stobart (red.), *Travel and the British country house. Cultures, critiques and consumption in the long eighteenth century*, Manchester, 2017, pp. 106-126
- Rooden, P. van, 'Bilderdijk en het moderne onderzoek naar godsdienst', in: *Het Bilderdijk-Museum, Mededelingenblad van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum'*, jrg.18, 2001, pp. 7-11
- Rooses, M. (red.), *Het schildersboek. Nederlandsche schilders der negentiende eeuw in monographieën door tijdgenoten*, (5 dln.) Amsterdam 1898-1901
- Rosenblum, R., *Modern painting and the northern romantic tradition. Friedrich to Rothko*, Londen 1975
- Rossmassler, E., *Het water. Wat het is, wat het doet, en waartoe het dient*, [vertaling uit het Duits door T. Winkler] Haarlem 1858
- Royaards, J., 'Levensbericht van Jan Kops', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, Leiden 1849, pp. 89-98
- Rozemond, F., 'Een afgescheiden kunstschilder Frederik Hendrik Hendriks (1808-1865)', in: *Historisch Tijdschrift GKN*, nr. 18, maart 2010, pp. 3-21
- Ruskin, J., *Modern Painters*, (5 dln.) Londen (Routledge)/New York z.j. [1843-1860]
- Sande, A. van de, *Vrijmetselarij in de Lage landen. Een mysterieuze broederschap zonder geheimen*, Zutphen 2001
- Sande, A. van de, "Eerlijke lieden van allerlei Stand, van allerlei Godsdienstige Gezindheid, van allerlei Staatkundige denkwijze". Over Nederlandse vrijmetselaren in de 18de en de 19de eeuw', in: *Thoth, uitgave van de Maçonnieke Stichting Ritus en Tempelbouw*, jrg. 56, 2005, nr. 5/6, pp. 178-192
- Sande, A. van de, *Prins Frederik der Nederlanden 1797-1881. Gentleman naast de troon*, Nijmegen 2015
- Sande, A. van de, en M. de Haan (red.), *Vrijmetselaren: 250 jaar en meer*, (2 dln.) z.pl. 2006
- Sanders, H., *Jacob Cremer*, [dissertatie Universiteit Nijmegen] Haarlem/Antwerpen z.j. [1952]
- Sandick, A. van, *Levensgeschiedenis*, 1891. (kopie van) handschrift in RKD, Den Haag, NL-HaRKD-0851.1 (Zie transcriptie op www.vansandick.com/familie/archief)
- Sandrart, J. von, *Academie der Bau-, Bild- und Malerey-Künste* [etc.], München 1925 [1675-1679]
- Santen Kolff, J. van, 'Een blik in de Hollandsche schilderschool onzer dagen. IV', in: *De Banier*, jrg. 1, 1875, nr. 3, pp. 157-203
- Scalliet, M., 'Reizend door West-Java. Een dagboek van de landschapschilder A.A.J. Payen (1792-1853)', in: *Indische Letteren*, jrg. 8, 1993, nr 3-4, pp. 127-138

- Scalliet, M., *Antoine Payen. Peintre des Indes Orientales. Vie et écrits d'un artiste du XIXe siècle (1792-1853)*, Leiden 1995
- Scalliet, M., 'Beelden van Oost-Indië: de collectie Bik in het Rijksprentenkabinet', in: *Bulletin van het Rijksmuseum*, jrg. 49, 2001, nr. 4, pp. 342-379
- Schaeps, J., 'Humbert de Superville en het hersenonderzoek van F.J. Gall', in: *Delineavit et Sculpsit*, nr. 8, okt. 1992, pp. 25-29
- Schaik, A. van, e.a., *Katholiek Nederland en de paus 1580-1985*, [exp.cat. Utrecht, Het Catharijneconvent] Utrecht 1985
- Schama, S., *Landschap en herinnering* (vertaling K. van Santen en M. Vosmaer), [Amsterdam] 2007 [1995]
- Scheer, D. van der, H. Boom en A. Lesturgeon, *Drenthe in vluchtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen*, Leeuwarden 1974 [1842-1845]
- Scheltema, J., 'Hulde aan de teekenkunst voor de vaderlandsche geschiedenis', in: *Algemeene Vaderlandsche Letter-oefeningen*, jrg. 1809, pp. 1-22
- Schenkeveld-Van der Dussen, R., *Agatha Pieters Deken (1741-1804)*, in: www.resources.huuygens.knaw.nl/vrouwenlexicon [versie 21.10.2019]
- Schmidt, M., *Franz Junghuhn, biographische Beiträge*, Leipzig 1909
- Schmidt, M., e.a., *Gedenkboek Franz Junghuhn 1809-1909*, Den Haag 1910
- Schotel, G., *Leven van den zeeschilder J.C. Schotel*, Haarlem 1840
- Schotel, G., *De zeeschilder P.J. Schotel*, Utrecht 1866
- Schutte, G., 'De Kaapse kopers van de *Reis naar Syrië en Palestina in 1851 en 1852* (1854) van CWM van de Velde', in: *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, jrg. 61, nr. 2 (juni 2021), pp. 507-525
- Schutte, G., 'De Heilige Landloper C.W.M. van de Velde', in: *Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis na 1800*, jrg. 45, nr. 96, 2022, pp. 5-32
- Schwartz, L., *The Dutch drawings in the Teyler Museum. Artists born between 1740 and 1800*, Haarlem/Gent/Doornspijk 2004
- Schwartz, L., 'The "Thoughts" ("Gedagten") of Jacob Cats (1741-1799)', in: *Delineavit et sculpsit*, nr. 31, december 2017, pp. 57-77
- Schwenk, B., e.a. (red.), *Die Nacht*, [exp.cat. München, Haus der Kunst] München 1998
- Sengers, H., *Dichters en God. Het Godsbeeld in de nieuwe Nederlandse lyriek 1880-1940*, [dissertatie Universiteit Nijmegen] Bussum 1952
- Shields, C., e.a., *John Constable*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum] Bussum 2020
- Siegenbeek, M., *Longinus over de Verbevenheid*, [vertaling uit het Grieks] Leiden 1811
- Sillevis, J., en N. Jonker (samenstelling), *Wijnand Nuyten, 1813-1839. Romantische werken*, [exp.cat. Den Haag, Haags Gemeentemuseum] Den Haag 1977
- Sillevis, J., en H. Kraan (red.), *De School van Barbizon. Franse meesters van de 19de eeuw*, [exp.cat. Gent, Museum voor Schone Kunsten/Den Haag, Haags Gemeentemuseum/Parijs, Institut Néerlandais] Gent/Den Haag/ Parijs 1985
- Sillevis, J., en A. Tabak, *Het Haagse School boek*, Zwolle/Den Haag 2001
- Sillevis, J., e.a., *Johan Barthold Jongkind*, [exp.cat. Den Haag, Gemeentemuseum / Keulen, Wallraf Richartz-Museum-Fondation Corboud / Parijs, Musée d'Orsay] Zwolle 2003
- Sillevis, J., I. Smets en J. Stumpel, *De schilderkunst der Lage Landen. Deel 3. De negentiende en de twintigste eeuw*, Amsterdam 2007
- Sillevis, J., e.a., *Holland op z'n mooist. Op pad met de Haagse School*, [exp.cat. Dordrecht, Dordrechts Museum / Den Haag, Gemeentemuseum] Dordrecht/Den Haag 2015
- Sitt, M., en B. Baumgärtel (samenstelling), *Angesichts der Natur. Positionen der Landschaft in Malerei und Zeichnung zwischen 1780 und 1850*, [exp.cat. Düsseldorf, Kunstmuseum] Keulen 1995
- Slieker, G., *Willem Uppink (1767-1849). Behangsel- en landschapsschilder*, Zaandijk 2019

- Sliggers, B., 'Het werk van de Haarlemse kunstenaar en Hernhutter-predikant Johannes Swertner (1746-1813)', in: *De boekenwereld*, jrg. 6, 1989-1990, p. 41-54
- Sliggers, B., *Augustijn Claterbos 1750-1828. Opleiding en werk van een Haarlems kunstenaar*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum] Zwolle 1990
- Sliggers, B., 'Hendrik Schwegman (1761-1816) en zijn grafisch oeuvre', in: *De Boekenwereld*, jrg. 9, 1992-1993, pp. 122-132
- Sliggers, B., 'Hermanus van Brussel (1763-1815). Biografie en catalogus van zijn prentwerk', in: *Delineavit et Sculpsit*, nr. 20 (augustus 1999)
- Sliggers, B., *De verzamelwoede van Martinus van Marum (1750-1837) en de ouderdom van de aarde. Herkomst en functie van het Paleontologisch en Mineralogisch Kabinet van Teylers Museum*, [dissertatie Universiteit Leiden] Leiden 2017
- Slive, S., *Jacob van Ruisdael. A complete catalogue of his paintings, drawings and etchings*, New Haven/Londen 2001
- Sluijter, E., 'Hendrik Willem Schweickhardt (1746-1797): een Haagse schilder in de tweede helft van de achttiende eeuw', in: *Oud Holland*, jrg. 89, 1975, nr. 3, pp. 142-212
- Sluijter, N., 'Landschap en wereldbeeld', [recensie van B. Bakker 2004], in: *Museumtijdschrift*, jrg. 17, nr. 6, sept.-okt. 2004, pp. 48-49
- Smids, L., *Schatkamer der Nederlandsse oudheden; of Woordenboek, Behelsende Nederlands Steden en Dorpen, Kasteelen [etc.]*, Amsterdam 1711
- Smisjaert, H., 'Willem Roelofs', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 1, 1891, pp. 417-431
- Smisjaert, F., 'Jan Hendrik Weissenbruch', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 2, 1892, pp. 425-440
- Smisjaert, F., *Eere-tentoonstelling Willem Roelofs. 1822-1897*, [exp.cat. Den Haag, Pulchri Studio] Den Haag 1907, pp. V-IX
- Snelders, H., 'Romantiek en natuurwetenschappers in Nederland (1800-1850)', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 8, 1984, nr. 2, pp. 72-90
- Speet, B., *Historische atlas van Haarlem. 1000 jaar Spaarnestad*, Amsterdam 2010
- Spilman, H., en C. van Noorde, *Aangenaame gezichten in de vermakelyke Landsdowen van Haarlem*, Haarlem 1761
- Staats Evers, J., *Beschrijving van Arnhem*, Arnhem 1868
- Stoker, W., *God opnieuw verbeeld. Een theologische kunstbeschouwing*, Almere 2019
- Stolwijk, C., *Uit de schilderswereld. Nederlandse kunstschilders in de tweede helft van de negentiende eeuw*, [dissertatie Universiteit Utrecht] Leiden 1998
- Stoof, W., *Een woord over de teeken- en schilderkunst; hare waarde voor wetenschap en industrie en haar invloed op beschaving*, [redevoering voor de Vereeniging ter bevordering van nuttige kennis te Utrecht] Utrecht 1852
- Stott, A., *Hollandgekte: de onbekende Nederlandse periode in de Amerikaanse kunst en cultuur*, Amsterdam 1998
- Straver, H., 'Liefhebber, meer dan kenner der Natuurlijke Historie. Maurits Ver Huell op Banda', in: *Indische Letteren*, jrg. 30, 2015, pp. 60-77
- Streng, T., *Realisme in de kunst- en literatuurbeschouwing in Nederland tot 1875*, [dissertatie Universiteit van Amsterdam] Amsterdam 1995
- Streng, T., 'De waardering van het landschap in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw', in: *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1997*, dl. 48, pp. 258-317
- Streng, T., 'Goethe in Nederland tussen 1814 en 1870', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jrg. 122, 2006, pp. 117-141

- Stumpel, J., 'Boudewijn Bakker, Landschap en wereldbeeld', [recensie] in: *Simiolus*, jrg. 3, 2004-2005, nr. 1-2, pp. 115-123 [2004-2005(1)]
- Stumpel, J., 'A reply to Boudewijn Bakker', in: *Simiolus*, jrg. 31, 2004-2005, nr. 3, pp. 263-265 [2004-2005(2)]
- Stynen, A., 'Natuurlijke verbeelding. Ontkieming van het stadsparkideaal', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 36, 2012, nr. 1, pp. 62-80
- Swart, N., *Redevoering over het schoone als den band en overgang tusschen het zinnelijke en zedelijke*, Amsterdam 1822
- Swinderen, T. van, e.a., *Brieven, geschreven op eene wandeling door een gedeelte van Duitschland en Holland, in den zomer van 1809*, Groningen 1810
- Swinkels, L. (red.), *De Bataven. Verhalen van een verdwenen volk*, [exp.cat. Nijmegen, Museum Het Valkhof] Amsterdam 2004
- Sylvius, G. [pseudoniem van A. de Wit], 'Mevrouw Bilders-van Bosse', in: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jrg. 4, 1894, pp. 345-362
- Tavenraat, J., Autobiografische tekst in een brief aan C. Kramm, na 1861 (Rijksmuseum, Amsterdam, RP-D-2017-1752)
- Tempel, B., (met inl. van R. de Leeuw), *Het Romantiek Boek*, Zwolle 2006
- Thoben, P., en G. Lemmens (samenstelling), *Johannes Franciscus en Pieter Caspar Christ. Twee Nijmeegse kunstenaars uit de eerste helft van de 19de eeuw*, [tent.cat. Nijmegen, Nijmeegs Museum 'Commanderie van St. Jan'] Nijmegen 1977
- Thornes, J., 'A Reassessment of the Solar Geometry of Constable's Salisbury Rainbow', in *Salisbury Cathedral from the Meadows exhibited 1831 by John Constable*, Tate Research Publication, 2017 [<https://www.tate.org.uk/research/in-focus/salisbury-cathedral-constable/reassessing-the-rainbow>, accessed 29 January 2024]
- Thüsen, J. von der, *Het verlangen naar huivering. Over het sublieme, het wrede en het unheimliche. Essays*, Amsterdam 1997
- Thüsen, J. von der, *Schönheit und Schrecken der Vulkane. Zur Kulturgeschichte des Vulkanismus*, Darmstadt 2008
- Tijssen, H., en D. van Veelen, *Pictura Veluvensis. Het Veluwe landschap in beeld*, [exp.cat. Noord-Veluws Museum / Museum Veluwezoom] Wageningen 2019
- Tilborgh, L. van, 'Dutch romanticism: a provincial affair', in: *Simiolus*, jrg. 14, 1984, pp. 179-188
- Tilborgh, L. van, en G. Jansen (red.), *Op zoek naar de Gouden eeuw. Nederlandse schilderkunst 1800-1850*, [exp.cat. Haarlem, Frans Halsmuseum] Zwolle 1986
- Tillot, M. (red.), *La Belgique Maçonnique*, Brussel 1887
- Timmers, J., *Christelijke symboliek en iconografie*, Houten 1991
- Tollens, H., *Gezamenlijke dichtwerken*, dln. X-XII, [resp. 3de, 2de en 2de druk] Leeuwarden 1856-1857
- Trommius, *Nederlandsche concordantie des Bijbels*, [geraadpleegd: 4de druk] Rotterdam z.j. [1938]
- Ubbens, J., 'Frans Lebrecht (1820-1909): een 'geïllustreerd reisverslag'', in: *Tableau*, jrg. 11, nr. 1, sept. 1988, pp. 91-93
- Uilkens, J., *De kennis van den Schepper uit zijne schepselen of Korte Schets der Natuurkennis voor de jeugd tot een grondslag van alle godsdienstig onderwijs*, Groningen 1803
- Valmy, M., *Die Freimaurer. Arbeit am Rauben Stein Mit Hammer, Zirkel und Winkelmass*, Keulen 1998
- Vaughan, W., 'Romanticism', in: J. Turner (red.), *The Dictionary of Art*, London/New York 1996, dl. 26, pp. 735-744
- Vautier, D., *Alle wegen leiden naar Rome. Kunstenaarsreizen in Europa (16de-19de eeuw)*, [exp.cat. Elsene, Gemeentelijk Museum] Brussel 2007
- Veen, P. van, en N. van der Sijs, *Etymologisch woordenboek*, Utrecht/Antwerpen 1990

- Veerman, L., *Matthijs Maris. Ongeschiedt voor andermans paden*, [z.pl.] 2013
- Vegter, J., 'Drenthe, het land van de kunstschilders', in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 1916, pp. 173-228
- Velde, C. van de, *Gezigten uit Neêrlands Indië, naar de natuur geteekend en beschreven*, Amsterdam 1844-1845
- Velde, C. van de, *Reis door Syrië en Palestina in 1851 en 1852*, (2 dln.) Utrecht 1854
- Velden, F. van der, *Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn tekeningen in Teylers Museum*, [exp.cat. Haarlem, Teylers Museum] Haarlem 1994
- Velzen, J. van, 'De wonderboom van Elswout', 2016 (www.cascade1987.nl/de-wonderboom-van-elswout-2)
- Venemans, B., 'Het Wolfhezer zendingsfeest in de letterkunde', in: *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, jrg. 13, 1990, nr. 32, pp. 2-10 (zie www.digibron.nl)
- Ver Huell, M., *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*, (2 dln.) Haarlem 1835-1836
- Ver Huell, Q. (M.), *Handboek voor liefhebbers en verzamelaars van vlinders*, Rotterdam 1842
- Ver Huell, M., 'Iets aangaande den harmonischen overgang van het planten- tot het dierenrijk', in: *Album der natuur*, jrg. 4, 1855, pp. 289-295
- Ver Huell, A., *Het dagboek van Alexander Ver Huell 1860-1865*, (bezorging J. Bervoets en R. Chamuleau) Zutphen 1985
- Ver Huell, Q. [M.], *Levensherinneringen 1787-1812*, [bezorging L. Turksma] Westervoort 1996
- Vermeulen, I., en T. Pelkmans, *Marie Bilders-van Bosse. Een leven voor kunst en vriendschap*, Oosterbeek 2008
- Verschuur, G., *Ultima Thule. Eene maand op IJsland*, [ill. van J. Greive] Haarlem 1878
- Verweij, J., *Kant-tekening van een Horrearius. De rol van het Magazyn voor de critische Wijsbegeerte en de Geschiedenis van Dezelve in de Kantreceptie in Nederland*, [dissertatie Erasmus Universiteit Rotterdam] Nijmegen 2012
- Verwiebe, B., e.a. (uitg.), *Wanderlust. Von Caspar David Friedrich bis Auguste Renoir*, [exp.cat. Berlijn, Alte Nationalgalerie] Berlijn 2018
- Veth, C., *Charles Rochussen*, Rotterdam/Antwerpen 1947
- Veth, C., e.a., *Tentoonstelling van schilderijen en tekeningen door W.J.J. Nuyen*, [exp.cat. 's-Gravenhage, Museum Panorama Mesdag] 's-Gravenhage 1952
- Visser, P., 'Logegebouw Haarlem', in: *Vrijmetselarij*, jrg. 74, feb. 2020, pp. 24-27
- Vlieghe, H., e.a., *De schilderkunst der Lage Landen. Deel 2. De zeventiende en de achttiende eeuw*, Amsterdam 2007
- Vonk, A., *De Triomf van Beeckestijn*, websiteversie 21.11.2016 (vriendenvanbeeckestijn.nl/wp-content/uploads/2018/07/triomf_van_beeckestijn3.pdf)
- Voort, R. van der, e.a., '200 jaar vrijmetselarij in Haarlem, 'Viciv Vim Virtus' 1788-1988', in: *Thoth, tijdschrift voor vrijmetselaren*, jrg. 1988, leerlingnr. 2
- Vosmaer, C., e.a., *Onze hedendaagsche schilders*, Amsterdam/Den Haag [dl.1] 1881/[dl. 2] 1885 [ongepagineerd]
- Vosmaer, C., *Over kunst. Schetsen en studiën*, Leiden 1882
- Vosmaer, C., *Vogels van diverse pluimage*, [3de druk; I en II gebundeld], Leiden z.j. [1885?]
- Vosmaer, J., *Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg*, Amsterdam/Antwerpen 1953 [1821/1822]
- Voss, J., e.a., *An den Wassern zu Cleve. Studien und Beiträge zur Garten- und Badegeschichte Kleves*, Kleef 1994
- Vries, B. de, 'Darwin en Haarlem. Over vertalers, lezers en tulpen', in: *Haerlem Jaarboek 2009*, Haarlem 2010, pp. 59-72

- Vries, J. de, 'Iets over den kunstschilder Wouter Joannes van Troostwijk', in: *Vaderlandsche Letter-Oefeningen*, Amsterdam 1815
- Vries, J. de, en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei*, Amsterdam 1995
- Vries, N. de, e.a., *Het internationale landschap. Schilderen in de buitenlucht in de negentiende eeuw*, [exp.cat. Enschede, Rijksmuseum Twenthe] Zwolle 2024
- Wagenaar, M., 'Het Land van Gabriël', in: *Paul Joseph Constantin Gabriël 1828-1903. Colorist van de Haagse School*, [exp.cat. Dordrechts, Dordrechts Museum / Kleef, B.C. Koekkoek-Huis) Dordrecht/Kleef/Zwolle 1998, pp. 85-102
- Waiboer, A., en M. Franken, *Northern Nocturnes. Nightscapes in the age of Rembrandt*, [exp.cat. Dublin, National Gallery of Ireland] Dublin 2005
- Waldorp, J., *Redevoering over de natuurlijke vereischten in een schilder*, Haarlem 1774
- Wall, E. van der, en L. Wessels (red.), *Een veelzijdige verstandhouding. Religie en Verlichting in Nederland 1650-1850*, Nijmegen 2008
- Wap, J., *Mijne reis naar Rome in het voorjaar van 1837*, Breda 1838 (dl. 1) 1839 (dl. 2)
- Wap, J., *Album van Hollandsche en Belgische Kunstschilders*, Den Haag 1846
- Wap, J., 'W.B. Stooft en zijn 'Woord over de teeken- en schilderkunst', in: *Astrea, Maandschrift voor schoone kunst, wetenschap en letteren*, jrg. 3, 1853, Utrecht 1854, pp. 13-20
- Weeveringh, J., 'Wijlen B.: C. Lieste', in: *Nederlandsch Jaarboekje voor Vrijmetselaren*, jrg. 22, Amsterdam [5864=] 1864, pp. 177-188
- Wegeler, J., *Bad Neuenahr und seine Umgebungen für Kurgäste und Geschichtsfreunde*, Bonn 1862
- Weiler, A., e.a., *Geschiedenis van de kerk in Nederland*, Utrecht/Antwerpen 1962
- Werd, G. de, *Cornelis Lieste 1817-1861. Einige Anmerkungen zur Rezeption seines Werkes, zum Verhältnis zu B.C. Koekkoek und zu den Skizzenbüchern / Enkele aanmerkingen over de waardering voor zijn werk, zijn relatie met Koekkoek en over zijn schetsboeken*, Kleef 2016
- Wesseling, J., *Schilders van den Veluwezoom*, Amsterdam 1946 [1943]
- Westenberg, G., Autobiografische tekst (RKD, Den Haag, archief A. van den Willigen, NL-HaRKD 0392, doos 11-12)
- Westrheene, T. van, 'De algemeene tentoonstelling van kunst en industrie te Parijs, in 1855', in: *Kunstkronijk* 1855 [bijlage], pp. 1-72
- Westrheene, T. van, e.a., *Herinnering aan Johan Daniel Koelman, overleden te 's Gravenhage 16 maart 1857*, Den Haag 1857
- Westrheene, T. van, 'C. Kruseman, zijn leven en werken', in: *Kunstkronijk*, jrg. 20, 1859, pp. 9-16 (gevolgd door 'Lijst der schilderijen [enz.]')
- Weststeijn, T., 'Schilderkunst als "zuster van de bespiegelende wijsbegeerte". De theoretische status van het afbeelden van de zichtbare wereld in Samuel van Hoogstratens Inleyding tot de Hooge Schoole der Schilderkonst', in: *De Zeventiende Eeuw*, jrg. 18, 2002, nr. 1, pp. 184-207
- Weststeyn, M., 'B. Bakker, *Landschap en Wereldbeeld* [etc.]' [recensie], in: *De Zeventiende Eeuw*, jrg. 20, 2004, nr. 2, pp. 358-360
- Weysters, H., en C. Krabbendam, 'Q.M.R. Ver Huell als naturalist', in: *Indische Letteren*, jrg. 4, 1989, pp. 37-47
- Wiemann, E., J. Gaschke en M. Stocker., *Die Entdeckung der Landschaft. Meisterwerke der niederländischen Kunst des 16. & 17. Jahrhunderts*, [exp.cat. Stuttgart, Staatsgalerie] Keulen 2005
- Wijnman, H., 'J.B. Christemeijer. De eerste Nederlandse schrijver van detectiveverhalen', in: *Maandblad Amstelodamum*, jrg. 51, 1964, pp. 82-87

- Willigen, A. van der, 'Verhandeling over de oorzaak van het gebrek aan uitmuntende historieschilders in ons land [etc.]', in: *Verhandelingen uitgegeven door Teyler's Tweede Genootschap*, zeventiende stuk, Haarlem 1809, pp. 247-330
- Willigen, A. van der, *Aanteekeningen op eene reize van Parijs naar Napels, door het Tirolsche, en van daar door Zwitserland en langs den Rhijn, terug naar Holland*, Haarlem 1811-1813
- Willigen, A. van der, *Aanteekeningen op een togtje door een gedeelte van Duitschland in het jaar 1828*, Haarlem 1829
- Wilton, A., *Turner and the Sublime*, Toronto 1981
- Winter, N. van, *De jaargetyden*, Amsterdam 1769
- Wit, G. de, *De Kunstkronijk over de eigentijdse kunst*, masterscriptie Universiteit Utrecht, Utrecht 2012 (<https://studenttheses.uu.nl/handle/20.500.12932/19855>)
- Wolf, N., *Caspar David Friedrich 1774-1840. Der Maler der Stille*, Keulen 2017
- Wormser, C., *Frans Junghuhn*, Deventer z.j. [ca. 1945]
- Zijp, R., *Luther in de Lage Landen*, [exp.cat. Utrecht, Het Catharijneconvent] Utrecht 1983
- Zonneveld, P. van (samenstelling), *De ontslapen geliefde. Verhalen uit de Romantiek*, Amsterdam 1983
- Zonneveld, P. van, 'Romantiek in Nederland (1800-1850). Een problematische inventarisatie', in: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 8, 1984, nr. 2, pp. 49-52
- Zonneveld, P. van, 'Het graf bij de vulkaan', in: *NRC Handelsblad*, 3.5.1985
- Zonneveld, P. van, 'Groots, woest of bekoorlijk? Het romantische landschap en de Nederlandse literatuur (1750-1850)', in: W. Loos, R. de Rijdt en M. van Heteren (red.), *Langs velden en wegen. De verbeelding van het landschap in de 18de en 19de eeuw*, [exp.cat. Amsterdam, Rijksmuseum] Blaricum/Amsterdam 1997, pp. 95-106
- Zuber, D., *Hieroglyphics of nature: Swedenborg, ecology and romantic aesthetics*, [dissertatie New York, City University] 2010
- Zwart, C. de, 'Een opzienbarende ontdekking', in: *Vrijmetselarij*, jrg. 77, dec. 2023, pp. 38-40

PERSONENREGISTER

- Abels, J. 44, 66, 72, 74, 93, 100, 169, 286, 306, 364, 393
- Achenbach, A. 31
- Achenbach, O. 32, 33
- Addison, J. 259, 377, 396
- Alberdingk Thijm, J. 190, 194, 239, 269, 270
- Allebé, A. 23
- Alphen, H. van 169, 260, 265
- Amorie van der Hoeven, A. des 253, 291, 301, 383
- Andersson, J. 207, 208, 212, 215
- Andriessen, C. 98
- Andriessen, J. 17, 19, 121, 218, 226
- Apostool, C. 18, 61, 70, 99, 101, 104, 105, 106, 109, 128, 168, 183, 189, 205, 286, 460
- Arends, L. 254, 288
- Artz, A. 110, 382
- Asselijn, J. 408, 424
- Auber, D. 438
- Augustini, J. 17, 19, 58, 157, 228
- Baalen, S. van 403
- Bake, J. 304, 346
- Bakhuizen van den Brink, R. 184
- Bakker, J.A. 168, 225, 234, 235
- Balzac, H. de 245
- Barbiers, P. II 17, 19, 66, 169, 205
- Barnaart, familie 213
- Baugniet, C. 207
- Bedijs Tom, J.B. 15
- Beets, N. 86, 87, 171, 173, 185, 300, 397, 398, 457
- Beijnon, J. 59
- Berg, J.E.J. van den 210, 216
- Berg, S. van den 66, 87, 205, 240, 271, 306
- Bergh, S.J. van den 13, 100, 268, 271, 413, 458
- Berghe, W.J. van den 65, 100, 458
- Bertelman, J. 343
- Beyer, J. de 20
- Beynen, L. 189
- Bierstadt, A. 27, 403, 438
- Biester, A. 33, 55, 107, 215
- Bik, J. 107, 153
- Bik, T. 107, 153
- Bilderdijk, W. 30, 169, 179, 181, 250, 252, 260, 262, 265, 365, 383, 393, 457
- Bilders, C. 195
- Bilders, G. *passim*
- Bilders, J. 12, 26, 30, 35, 41, 49, 54, 56, 57, 61, 64, 66, 67, 74, 85, 86, 93, 94, 96, 113, 125, 126, 128, 132, 141, 168, 180, 192, 195, 201, 213, 243, 244, 272, 286, 287, 293, 298, 302, 319, 328, 330, 344, 349, 397, 410, 412, 417, 418, 419, 454, 459, 466
- Bilders-van Bosse, M. 46, 56, 61, 64, 66, 113, 131, 132, 134, 143, 168, 196, 223, 244, 286, 302, 417, 454, 479
- Bimmermann, P.C. 33, 55
- Bisschop, C. 65
- Blees, J. 33, 55
- Bles, D. 72, 125
- Bleuland, J. 82
- Blommers, B. 59, 93
- Bock, T. de 21, 22, 115, 224, 299, 344, 435
- Bodel Nijenhuis, J. 445
- Bodeman, W. 46, 55, 59, 60, 64, 74, 89, 101, 139
- Boele van Hensbroeck, P. 432
- Boerhaave, H. 136
- Bogaerts, F. 265
- Böhme, J. 383
- Boileau, N. 265
- Boland, J. 56, 70

- Bonifacius, Sint 412
 Bontenbal, J. 399
 Boot, J. 85, 138, 418
 Borger, E. 410
 Borselen, J.W. van 58, 89, 120, 130, 133, 205, 215, 219
 Borssom, A. van 393
 Bosboom Nz., J. 190
 Bosboom, J. *passim*
 Bosboom-Toussaint, G. 190, 194
 Bosch, B. de 39, 218
 Both, J. 19, 253, 261, 280
 Boudin, E. 133, 183
 Bouman, P. 87, 88, 115, 403, 404
 Bouterweck, F. 234
 Bovie, F. 55, 65, 129, 207, 210
 Bovie, P. 207
 Braakman, A. 93
 Braet von Ueberfeldt, J. 120
 Brakel, baron Van 82
 Brakel, G. van 215
 Brandhof, J. 227
 Breckenheimer, J.H. 19, 121
 Bree, F. van 70
 Breitner, G.H. 70
 Brender à Brandis, G. 222
 Breuhaus de Groot, F. 58, 68, 93, 94
 Brockmann, A. 83
 Broekhuijzen, G. 288
 Bruegel de Oude, P. 20, 280
 Brugghen, W. van der 65, 85, 93, 168
 Bruins, C. 86
 Brussel, H. van 9, 34, 58, 61, 152, 168, 205, 211, 227, 285, 286, 436, 459
 Buffa, F. 29, 82, 120, 130, 298, 415, 417
 Buijs, C. 431
 Buitendijk Kuyk, G. 10
 Buonarroti, Michelangelo 147, 330
 Burke, E. 259, 260, 262, 264, 265, 276, 375, 442, 468
 Burnet, T. 396
 Burns, R. 457
 Burtin, F. 109
 Buschmann, G. 65, 213
 Busken Huet, C. 185, 190
 Buys, J. 226
 Byron, Lord 94, 101, 380, 408, 457
 Calame, A. 13, 27, 332, 333, 398, 399, 403, 459
 Calcar, G. van 132, 159, 299, 301
 Camper, P. 142, 226, 260, 340
 Camphuysen, D. 193, 233
 Capadose, A. 181, 260, 383
 Capadose, I. 260
 Carpentus, J. 367
 Carus, C.G. *passim*
 Cats, J. 19, 20, 64, 128, 157, 168, 190, 331, 362, 384, 424, 425
 Christ, J. *passim*
 Christ, P. 34, 35, 61, 64, 66, 85, 90, 92, 93, 95, 96, 105, 125, 168, 182, 286, 331, 332, 338, 341, 424, 478
 Christemeijer, J. 138, 139, 342, 378, 379, 381, 390, 429
 Church, F. 330, 383
 Claterbos, A. 47, 58, 61, 150, 155, 168, 181, 182, 184, 227, 228, 286, 457
 Claudius, M. 138
 Clemens XIV, paus 189
 Clemens, C. 47, 55, 85, 236, 237, 298, 303, 387, 401, 402
 Clercq, W. de 88, 170
 Cohen, L.A. 341
 Collot d'Escury, H. 424, 425
 Compe, J. ten 20
 Constable, J. 13, 147, 157, 158, 182, 382, 383
 Corish, N. 265
 Costa, I. da 181
 Couwenberg, A. 73, 423
 Cramer, A. 67
 Cramer, H. 56, 60, 61, 67, 70, 80, 87, 98, 101, 102, 104, 267, 268, 286, 300, 306, 308, 397, 400, 401, 407, 408, 457
 Cramer, T. 18
 Cremer, J. *passim*
 Crola, G. 270
 Cunaeus, C. 105, 115, 399
 Cuyp, A. 19, 283, 434
 Dahl, J. 13, 30, 32, 42, 193, 359, 382, 393, 403, 438, 459
 Daiwaille, A. 54, 66, 67, 92, 139, 253, 364
 Daiwaille, J.A. 70, 120, 253
 Dayes, E. 223
 Deken, A. 169
 Delprat, G. 184

- Dennis, J. 259
 Deperthes, J.B. 223, 224
 Desaguliers, J. 207
 Destrée, J.J. 58, 87, 93
 Deventer, J. van 58, 66
 Deventer, W. van 58, 66, 255, 426
 Dirksen, H. 181
 Domenichino 266
 Dona, J. 102, 380
 Dorbeck, D. 150, 270, 273, 292, 393
 Doré, G. 173
 Dostojevski, F. 188
 Drieling, F. 99
 Drielt, E. van 18, 19, 26, 39, 58, 61, 64, 86, 87, 116, 126, 152, 157, 168, 190, 227, 238, 286, 340, 345, 384, 413
 Drift, J. van der 58
 Dubourcq, P. *passim*
 Dunant, H. 258
 Dupré, D. 19, 101, 364, 365
 Eckersberg, C. 459
 Eeden, F. van 137, 153
 Ehnle, J. 304
 Eichendorff, J. von 356, 409
 Elink Sterk, A. 48
 Engelberts, A. 55, 58, 61, 66, 107, 142, 168, 183, 230
 Engelberts, E. Matthias 18, 61, 135, 142, 168, 179, 180, 183, 188, 189, 226, 230, 231, 233, 340, 429, 431
 Engelberts, E. Michaël 61, 85, 168, 230, 286
 Engelberts, J. 107
 Engelberts, W. 431
 Enschedé, familie 213
 Everdingen, A(drianus) van 56, 169, 257
 Everdingen, A(llart) van 19, 33, 90, 106, 270, 280, 282, 359, 397, 403
 Ewyck, D. van 82
 Famars Testas, W. de 40, 60, 61, 63, 66, 108, 112, 114, 124, 168, 181, 182, 280, 286, 307, 344, 345, 358, 385, 387
 Fargue, P.C. la 20
 Farrar, F. 98, 245, 260
 Feith, R. 21, 138, 217, 225, 234, 235, 260, 304, 339, 347, 393, 429, 432, 437, 457
 Fermor, P.L. 329
 Fernow, C. 225, 226, 273
 Fèvre, J. Le 252, 253
 Fischer, E. 291
 Fisher, J. 182, 383
 Fock, H. 359
 Fohr, C. 408
 Fortuyn, W. 101
 Fragonard, J.-H. 408
 Franciscus, Sint 385
 Franklin, B. 430
 Frederik, prins 209, 213, 215
 Friedrich, C.D. 13, 30, 32, 33, 42, 140, 204, 285, 324, 330, 335, 359, 383, 393, 405, 419, 420, 424, 450, 459
 Fromentin, E. 248
 Frommel, O. 56, 459
 Gaay Fortman, N. de 183
 Gabriël, C. *passim*
 Gall, F. 140, 151
 Geel, J. 94, 389, 458
 Gempt, B. te 369
 Génestet, P. de 71, 108, 457
 Gerlings, H. 86, 141, 292, 376
 Gérôme, J.-L. 60
 Gessner, S. 272, 273
 Geuns, S.J. van 152, 153
 Gezelle, G. 41
 Gheyn, J. de II 149
 Gilpin, W. 234
 Giltay, K. 383
 Goens, R.M. van 169, 260
 Goethe, J.W. von 21, 33, 97, 149, 161, 186, 214, 239, 240, 241, 245, 270, 272, 273, 339, 384, 457
 Gogh, C. van 29
 Gogh, V. van 13, 86, 130, 340, 367, 388
 Goltzius, H. 20
 Gool, J. van 19
 Gorter, D. de 139
 Gotthelf, J. 184
 Gouwe, H. 388
 Goyen, J. van 280, 282, 321, 345, 434
 Grandjean, J. 19, 100, 101, 157
 Greive, C. 83, 107
 Grubicy, V. 179
 Gude, H. 106
 Gudín, T. 255, 388, 434
 Haanen, A. 57

- Haanen, G. van 66, 319
 Haanen, R. van 29, 34, 66, 82, 93, 100, 105, 131, 214, 393
 Haas, J. de 57, 64, 66, 68, 89, 129, 133, 195, 436
 Hackaert, J. 19, 283
 Hackert, J. 149, 408
 Hackert, P. 239
 Haen, A. de 39
 Hanedoes, L. 37, 46, 55, 59, 61, 69, 73, 74, 88, 93, 103, 105, 111, 112, 126, 169, 178, 180, 184, 214, 286, 354, 384, 399, 423, 447, 460, 472
 Hans, J. 93, 99
 Hans, J.G. 288
 Hansen, C. 19, 306, 337
 Hardenberg, L. 65
 Hardenbergh, C. van 425
 Harderwijk, J. van 152, 261
 Harting, M. 56, 106, 174, 175
 Harting, P. 137
 Hartogensis, J. 31, 33, 55, 65, 67, 91, 93, 97, 99-101, 169, 197, 203, 205
 Hartogh Heijs van Zouteveen, H. 144
 Hartsen, A. 218
 Hasebroek, J. 319, 397-399, 410, 457
 Haussmann, G.-E. 102
 Haverschmidt, F. 166, 167, 184, 185, 300, 340, 404
 Hazeu, A. 65, 85, 99
 Hecht, K.F. 184
 Heem, J.D. de 294
 Heemskerck van Beest, J.E. van 344
 Hegel, G.W.F. 274
 Hein, C. 71-73, 85, 183, 185, 205, 206, 213-215, 223, 284, 386, 419
 Heine, H. 94, 265, 409, 457
 Heldring, O. 138, 457
 Helmers, J.F. 71, 86, 87, 226, 343, 357, 418
 Hemert, P. van 38, 262-264, 276, 375, 468
 Hendriks, F. 8, 10-13, 23, 40, 49, 56, 61, 65-68, 73, 80, 85, 90, 93, 106, 110, 113, 121, 128, 129, 134, 168, 174-177, 183, 184, 186, 200, 265, 268, 272, 286, 294, 295, 299, 337, 343, 396, 399, 416-417, 449, 462, 466, 474
 Hendriks, S. 66
 Hendriks, W. 105, 143, 152, 228, 260, 413, 460
 Henning, C. 228
 Herder, J.G. 185, 336
 Heydt, J. 153
 Hilverdink, J. 37, 105, 107, 341, 343, 424-426
 Hobbema, M. 19, 58, 72, 84, 86, 161, 233, 253, 280, 345
 Hoedt, J. 85, 91, 321
 Hofdijk, W. *passim*
 Hogendorp, D. van 84
 Hölderlin, F. 409
 Homerus 429
 Hoogstraeten, S. van 86, 158
 Hoppenbrouwers, J.F. 23, 65, 72, 74, 94, 98, 301, 332, 364, 374, 434
 Horstink, W. 155, 227
 Houbraken, A. 16
 Hove, A. van 268
 Hove, B. van 19, 58, 59, 63, 66, 67, 68, 72, 73, 121, 155, 169, 179, 205, 268, 325, 326, 438
 Hove, H. van (sr.) 205
 Hove, H. van 16, 65, 205
 Huber, J.C. 31
 Huet, D. 184
 Hugo, V. 336, 457
 Huijsmans, C. 55, 71, 130, 210, 295, 337, 338
 Hulk I, A. 105, 106, 205, 427
 Hulswit, J. 18, 19, 56, 65, 68, 79, 85, 107, 183, 185, 252, 254
 Humbert de Superville, D. 19, 46, 61, 101, 150, 151, 168, 193, 194, 265, 267, 285, 330, 331, 375, 420, 424, 439, 440
 Humbert, C. 30, 99
 Humboldt, A. von 143, 150, 272, 273
 Huygens, C. 149
 Hymans, H. 144
 Immerzeel, C. 58, 66, 67, 85, 87, 131, 240, 271, 393, 413, 458
 Immerzeel, J. 16, 18, 19, 29, 37, 48, 55, 64, 65, 71, 82, 87, 90, 103, 124, 128, 178, 306, 423, 424
 Israëls, J. 21, 22
 Janson, J. 19
 Joly, V. 92
 Jongkind, J.B. 8, 15, 27, 29, 46, 58, 61, 65, 67, 69, 72, 102, 113, 123, 133, 168, 183, 303, 393, 421, 432, 479
 Jongkind, L. 183

- Jonxis, L. 424
 Junghuhn, F. *passim*
 Kaemmerer, F. 67
 Kaiser, F. 300
 Kalley, R. 184
 Kannemans, C. 45
 Kant, I. 225, 234, 260, 262, 267, 276, 375, 468
 Karsen, K. 206, 296, 319, 325
 Kasteele, P. van de 336
 Kate, H. ten 74, 93, 255
 Kate, H.J. ten 306
 Kate, J.J.L. ten 92, 93, 102, 139, 183, 185, 186, 255, 268, 347, 380, 397, 399, 437, 457
 Kate, J.J.L. ten (jr.) 102
 Kate, M. ten 102
 Kerkhoff, D. 94, 168
 Kessel, J. van 345
 Kessels, M. 70
 Ketting de Koningh, A. 20
 Kiers, P. 296
 Kinker, J. 217, 218, 234, 252, 262, 265
 Kleijn, J. 59
 Kleijn, L. 55, 65, 92, 96
 Kleijn, P. 29, 62, 101, 115, 193, 223, 224, 255, 256, 360, 408
 Klerk, W. de 14, 34, 60, 65, 83, 92, 97, 206, 215, 326, 348, 393, 394, 404, 446, 471
 Klijn, H.H. 98, 212, 216, 217, 226, 301, 457
 Klombeck, J. 33, 42, 44, 55, 59, 74, 129, 238, 434
 Klopstock, F.G. 185, 336, 433, 457
 Kluyver, P. 58, 74, 85, 321, 399
 Knepelhout, J. *passim*
 Knip, A. 66
 Knip, H. 66, 188
 Knip, J.A. 19, 29, 59, 60-62, 85, 90, 91, 101, 102, 110, 121, 123, 124, 126, 168, 188, 193, 225, 286, 300, 319, 344, 345, 346, 359, 382, 408, 438, 440, 451
 Kobell, H. 426
 Kobell, J.B. 15, 82, 168
 Købke, C. 13, 382, 459
 Koch, J. 32, 403
 Koekkoek, B. *passim*
 Koekkoek, H. 206, 215, 364, 424
 Koekkoek, J.H. 426
 Koekkoek, M. 66, 89
 Koelman, J.D. 59, 62, 65, 66, 89, 101, 103, 125, 168, 184, 190, 196, 207, 286, 364, 369, 458
 Koelman, J.H. 125, 185
 Koelman, J.P. 70, 82, 190, 207, 216, 304
 Koetsveld, C. van 184
 Konijnenburg, J. 212
 Koninck, P. 282, 374
 Koning, E.J. 149, 153, 440
 Koogh, A. van der 120
 Kops, J. 148, 152, 153
 Krabbé, H. 129, 294, 301
 Kramm, C. 37, 71, 127, 185, 239, 294, 295, 415, 425
 Krausz, S. 29, 436
 Krieghoff, C. 107, 459
 Kruseman van Elten, H. 34, 47, 56, 58, 61, 64, 65, 68, 71, 94, 100, 103, 106, 107, 113, 125, 126, 257, 286, 294, 337, 341-343, 459
 Kruseman, C. *passim*
 Kruseman, F. 29, 37, 44, 47, 54, 62, 65, 74, 88, 93, 96, 103, 139, 168, 181, 279, 286, 320, 321, 332, 333, 337, 339, 345, 348, 361, 362, 364, 421
 Kruseman, J.A. 171, 205, 206, 253, 355, 457
 Kruseman, J. 197
 Kruseman, J.T. 203, 205, 206
 Kuyper, J. 159-161, 206, 217, 218, 252-254
 Kuytenbrouwer II, M. 65, 91, 92, 102-104, 286, 288, 361, 369, 434
 Kuytenbrouwer, M. 169, 287
 Laan, D.J. van der 225
 Lacordaire, J.-B. 146
 Lacordaire, J.T. 146
 Lairesse, G. de 20, 141, 225
 Lamme, A. 30, 82
 Lamme, N. 280
 Larson, M. 13
 Lavater, J. 140
 Lebret, F. *passim*
 Leickert, C. 74
 Lelie, A. de 190
 Lennep, D. van 86, 109
 Lennep, J. van 84, 271
 Leo XII, paus 189
 Lessing, C.F. 419
 Lesturgeon, A. 86

- Liender, P. van 58, 61, 155, 227, 228, 345, 428, 429
- Lieste, C. *passim*
- Linnaeus 153
- Lodewijk XIV 417
- Longinus 258, 265
- Loon, P. van 102
- Loosjes, A. 86, 109, 139, 148, 153, 154, 211, 302, 345, 379, 380, 383
- Loots, C. 226
- Looy, J. van 40, 106, 458
- Lorrain, C. 161, 408
- Lot, H. 55, 71, 98
- Luther, M. 184, 186, 347
- Maarsseveen, A. van 185
- Maaskamp, E. 105, 120, 130, 297
- Maaten, J.J. van der 339, 340, 362, 399
- Madlener, A. 65
- Maerlant, J. van 136
- Mahlmann, S. 335, 411
- Mali, H. 64, 66
- Mander, K. van 16, 121
- Maris, J. 12, 21, 22, 57, 59, 61, 65, 67, 88, 92, 103, 115, 168, 180, 183, 205, 224, 435
- Maris, M. 12, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 73, 88, 92, 168, 184, 193, 205, 303, 328, 329
- Maris, W. 12, 21, 24, 47, 57, 59, 61, 67, 84, 88, 93, 94, 98, 99, 106, 110, 140, 168, 178, 205, 224, 286, 293, 294, 365, 376, 377, 392
- Martinet, J. 135-137, 141, 142, 149, 182, 184, 225, 377, 379, 380, 404, 405, 430
- Martius, C. von 154
- Marum, M. van 139, 143, 152
- Mathijssen, C. 215
- Mattei, P. 125
- Matthaeus, Geertruy 185
- Matthisson, F. von 185, 348
- Mauve, A. 40, 56, 59, 61, 65, 70, 86, 89, 110, 115, 116, 124, 125, 140, 168, 172, 179, 246, 250, 286-288, 355, 365-367, 370, 375, 414, 436, 470
- Mauve, W. 40, 183, 365, 366
- Meerman, J. 128
- Meijer, H. 19, 64, 104, 105, 168, 190, 225, 227
- Meijer, L. 14, 37, 59, 72, 74, 102, 178, 179, 426
- Meijer, P. 218
- Meijier, A. de 65, 93
- Meiners, C. 56, 89, 91, 150, 286, 287
- Mendelssohn Bartholdy, F. 356
- Mendelssohn, M. 234, 260
- Mengs, R. 223, 229, 230
- Meppen, K. 255
- Mesdag, H. 14, 21, 123, 147, 168, 294
- Mesdag, T. 86, 168
- Meulen, P. ter *passim*
- Michaëlis, G.J. 19, 85, 110, 286
- Milatz, F.A. 58, 61, 87, 139, 152, 379, 435
- Millet, F. 367
- Misson, M. 329
- Moerenhout, J.J. 206, 354
- Mol, W. 101
- Molijn, P.M. 65, 206, 215
- Moll, W. 184
- Mollinger, A. 23, 34, 37, 58, 61, 65, 86, 103, 110, 147, 156, 168, 176, 185, 241, 243, 286, 341, 363, 368, 382, 389, 415, 424, 450, 459
- Mondriaan, P. 13, 120
- Montaigne, M. de 329
- Motte, F. de la 457
- Moucheron, I. de 345, 397, 408
- Mozart, W.A. 205
- Muhl, J. 39
- Mulder, L. 33, 90, 123, 354
- Müller von der Werra, F. 434
- Müller, S. 153
- Müller, W. 411
- Muschi, A. 185
- Neer, A. van der 393
- Nieuwentijt, B. 136, 209
- Nieuwland, P. 139, 154, 379
- Nijhoff, E. 58
- Nijhoff, I. 85, 138, 418
- Nijmegen, G. van 19, 31, 37, 40, 46, 56, 61, 89, 94, 98, 106, 111, 123, 156, 169, 184, 193, 214, 226, 232-234, 256, 276, 282, 296, 359, 363, 405, 406, 419, 428, 436, 446, 457, 468, 471
- Noorde, C. van 340
- Numan, H. 19, 58, 61, 87, 115, 120, 142, 157, 168, 214, 223, 228-230, 286, 306
- Nuyen, W. *passim*
- Oerder, P. 12, 40, 56, 61, 65, 94, 106, 168, 174, 175, 177, 186, 268, 286, 299, 343, 399, 404, 449, 462, 474
- Offermans, A. 98, 124
- Oltmans, J.F. 288

- Oort, P. van 107, 153
 Opzoomer, C. 185, 223
 Ørsted, H.C. 459
 Os, G.J.J. van 103, 152, 153
 Os, J. van 20
 Os, P.F. van 66, 246
 Os, P.G. van 15, 59, 66, 74, 89, 139, 152, 306
 Otten Husly, J. 226, 261
 Otto, R. 259
 Ouwerkerk, T. 126
 Pals, G. van der 403
 Payen, A. 60, 115, 153
 Pelgrom, J. 37, 57, 59, 69, 91, 105, 109, 254, 319, 399
 Pelt, A. van *passim*
 Peters, P. jr. 31, 66, 85
 Peters, P. sr. 85
 Petrarca, F. 414, 415
 Pfeiffer jr., F. 438
 Picardt, J. 342
 Pieneman, J.W. 104, 306
 Pierson, A. 255
 Pijnacker, A. 397
 Piranesi, G. 338
 Pitloo, A. 23, 59, 60, 61, 73, 101, 125, 211, 269, 286, 318, 361, 439
 Pius VII, paus 189
 Plaat, E. van der 441
 Plas, P. 67
 Plato 193, 229, 253, 301
 Ploos van Amstel, C. 156, 217, 225, 226, 260, 261
 Post, E. 21, 393, 457
 Postma, G. 105
 Potgieter, E.J. 108, 176, 184, 190, 458
 Potter, H. 138
 Potter, P. 283
 Pouwelsen, M. 403
 Pronk, C. 20, 39, 97, 155, 340
 Quispel, M. 65, 97
 Rademakers, H. 55
 Raden Saleh 17, 32, 58, 59, 93, 108, 150, 169, 206, 209, 213, 216, 219, 369, 440
 Ravenswaay, J. van 72, 74, 82, 86, 98, 99, 103, 115, 151, 257, 341, 381, 390
 Reekers, H. 92, 141, 292
 Reid, G. 110, 176, 459
 Reinhart, J. 32, 101, 226
 Reinwardt, C. 141, 153
 Reni, G. 266
 Riedel, F. 260, 276, 468
 Rijk, A. de 89
 Rijn, Rembrandt van 147, 257, 280, 281, 282
 Robidé van der Aa, C. 69, 93, 218, 251, 345
 Rochussen, C. 66, 68, 74, 89, 103, 169, 205, 206, 217, 286, 343, 354
 Rochussen, H. 105
 Roelofs, W. *passim*
 Roffiaan, F. 13
 Roosenboom, N. 58, 66, 73, 74, 86, 105, 364
 Roothaan, A. 191
 Rosa, F. 56
 Rossmassler, E. 151, 152
 Roth, G. 93, 94, 97
 Rottmann, C. 30
 Roullaud, H.J. 218
 Rousseau, J.-J. 21, 265
 Royer, L. 70, 194, 269
 Rubens, P.P. 188, 383
 Rückert, F. 457
 Ruisdael, J. van *passim*
 Ruskin, J. 13, 27, 260, 403
 Rutgers van der Loeff, A. 184
 Sabatier, L. 402
 Sadée, P. 65, 67, 93
 Saftleven, H. 282
 Salis, kapitein De 83
 Salm, A. 83
 Sand, George 245, 457
 Sande Bakhuyzen, E. van de 144
 Sande Bakhuyzen, G. van de 65, 66, 144
 Sande Bakhuyzen, H. van de 35, 57, 58, 59, 61, 65, 68, 73, 74, 81, 88, 94, 95, 120, 125, 144, 168, 183, 246, 250, 286, 339, 345, 369, 399, 403
 Sande Bakhuyzen, H. van de (jr.) 144
 Sande Bakhuyzen, J. van de 26, 33, 58, 61, 64-67, 82, 86, 88, 90, 93, 106, 114, 123, 143, 144, 168, 183, 210, 246, 250, 286, 354
 Sande Bakhuyzen, W. van de 144, 183
 Sandick, A. van 34, 54, 61, 93, 168, 217, 238, 286, 304, 326, 327, 432
 Sandrart, J. von 408
 Savrij, H. 228
 Scheffer, A. 30, 31, 171, 187

- Schelfhout, A. *passim*
 Schelfhout, H. 58, 205
 Schelfhout, W.M. 205
 Scheltema, J. 156, 342
 Schendel, P. van 16
 Schildbach, J. 85
 Schiller, F. 32, 234, 260, 262, 270, 457
 Schinkel, F. 325, 326
 Schirmer, J. 338
 Schirmer, W. 31
 Schmeltzer, J. 432
 Schmidt, I. 226
 Schmidt, W.H. 65, 183, 261, 341, 361
 Schneiders van Greffenswerth, B. 73, 91, 93, 99, 214
 Schotel, G. 78, 215, 426
 Schotel, J. 14, 78, 102, 128, 184, 205, 215, 426, 427
 Schotel, K. 427
 Schotel, P. 31
 Schouman, A. 20, 89
 Schouman, H. 306
 Schouman, M. 426
 Schouten, J. 212, 215
 Schubert, F. 411
 Schuurman, J. 196
 Schwartz, T. 243, 298
 Schwegman, H. 58, 152, 155, 227, 228, 435
 Schweickhardt, H. 30, 104, 168, 172, 179, 188, 252, 285, 330
 Scott, W. 245
 Scribe, A. 438
 Seggeren, F. van 106
 Seghers, H. 282
 Sepp, C. 149
 Sepp, J. 149
 Shakespeare 245, 265
 Sieburgh, H. 60
 Sijpkens, F. 58, 85
 Simons, A. 138
 Sirtema van Grovestins, C.F. Baron 187, 313
 Smeltzer, J. 183
 Smissaert, F. 147, 294
 Sophie, koningin 213
 Spinoza, B. 42, 169, 233, 461
 Staudenmayer, L.F. 30
 Steffan, J. 403
 Stein, C. 150
 Stoof, W. 156, 157, 241-243
 Storm van 's Gravesande, C. 58
 Stortenbeker, P. 58, 59, 64, 65, 94
 Stortenbreker, J. 122
 Straaten, B. van 120
 Stracké, F. 10
 Strauch, A. 232
 Strij, A. van 14, 19, 66, 89, 124, 206, 215
 Strij, J. van 19, 66, 89, 121, 286, 424
 Stuart, M. 156
 Swammerdam, J. 136, 148
 Swart, C. de 12, 56, 85, 93, 97, 99, 100
 Swart, N. 182, 183, 226, 251, 253, 276, 318, 468
 Swedenborg, E. 169
 Tavenraat, D. 66
 Tavenraat, J. *passim*
 Teding van Berkhout, familie 213
 Teerlink, A. *passim*
 Teyler van der Hulst, P. 154
 Thijsse, J.P. 301
 Tholen, W. 159, 374, 461
 Thomson, J. 39
 Tieck, L. 273
 Tiele, C.P. 177, 178
 Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, J.N. 31, 55, 66, 67, 99, 106, 214
 Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, W. 66, 74, 85, 214
 Tollens, H. 71, 138, 432
 Toorenburgh, P. 86
 Töpffer, R. 250
 Toscanelli, E. 101, 408
 Toulon, K. van 98, 412
 Troost II, W. 82, 306
 Troost, C. 217
 Troostwijk, W. van 26, 126
 Turner, W. 13, 27, 35, 264, 291, 305, 330, 393, 403, 408, 438
 Uilkens, J. 136, 137
 Uilkens, T. 136
 Ulsen, W. van 348, 349
 Uppink, W. 18
 Valenciennes, H. de 223, 224
 Veen, O. van 342
 Velde de Oude, W. van de 359
 Velde, C. van de *passim*

- Ver Huell, A. 10, 11, 180, 195, 431, 450, 462, 474
 Ver Huell, M. *passim*
 Verboeckhoven, E. 74, 207, 285, 354, 364, 369
 Verburgh, C. 98
 Verburgh, G. 94
 Verheggen, F. 65
 Vermeer I, J. 321
 Vernet, C.-J. 27, 161, 403, 408
 Veronese, P. 361
 Verschuur, G.P. 86, 99, 107, 254
 Verschuur, W. 59, 85, 224, 246
 Verschuur, W. (jr.) 115
 Versteegh, D. 159
 Verveer, S. 58, 63, 64, 65, 67, 74, 88, 169, 206,
 215, 325, 452
 Vervloet, F. 16, 70, 269
 Vester, W. 58, 67, 321
 Vijgh, S. 194, 232, 234
 Vinkeles, R. 136, 425
 Viollet-le-Duc, E. 13, 149
 Visscher, C.J. 282
 Vlieger, S. 434
 Vliet, J. van der 89
 Voerman jr., J. 301
 Vondel, J. van den 282, 454
 Voogd, H. *passim*
 Voorduin, G. 344
 Voorhelm Schneevogt, G. 152
 Vos Wzn., J. de 295
 Vos, A. 215
 Vos, M. 57, 168, 417
 Vosmaer, C. 31, 38, 57, 89, 97, 101, 109, 127,
 129, 130, 133, 206, 207, 217, 248, 267,
 298, 343, 412, 419
 Vries, J. de 18, 126, 226, 254
 Vrolijk, J. 205
 Waldorp, A. 19, 65, 67, 102, 155, 183, 205, 206,
 227, 268
 Waldorp, J.G. 155, 157, 226, 227
 Waning Bolt, J. van 184
 Wap, J. 210, 242, 349, 457
 Warnsinck Bzn., W. 301
 Weber-van Bosse, A. 143
 Weeveringh, J. 113, 151, 212, 216, 284, 390, 399
 Weiland, P. 184
 Weissenbruch, H. 21, 59, 62, 64, 65, 87, 103, 120,
 130, 133, 168, 298, 299, 309, 321, 379, 410
 Weissenbruch, J. 65, 66
 Wenkebach, W. 301
 Westenberg, G.P. 65, 68, 72, 79, 85, 87, 91, 93,
 107, 206, 321
 Westerhoven, J. van 86, 302
 Westrheene, T. van 196, 261, 341
 Wijngaert, A. van 93
 Wildrik, S. 89
 Wilkens, C.A. 184, 197
 Willekes Macdonald, F.L. 218, 345, 390
 Willekes, J.W. 211
 Willem II, koning 17, 82, 92, 115, 213, 346, 460
 Willem III, koning 213
 Willigen, A. van der 16, 32, 37, 65, 68, 79, 90,
 110, 125, 167, 211, 232, 234, 306, 431
 Winkler, T. 144, 145, 151
 Winter, N. van 39
 Wisselingh, J. van 85, 296
 Wit, A. de 244, 298
 Wittel, C. van 100, 408
 Wolf, C. 98, 403
 Wolff, B. 169
 Wouters, A. 85
 Wüst, A. 34, 105, 106, 206, 271, 272, 293, 354,
 399
 Wyck, H.J. van der 97, 150
 Zegers, W. 174
 Zilcken, P. 286, 355
 Zschokke, H. 137, 184, 185

Curriculum vitae

Antonius Franciscus Werenfridus Erfteimeijer werd geboren op 3 september 1954 te Hoorn. Na het VWO (Sint-Janscollege, Den Haag) volgde hij de studie kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden (1973-1982) en een opleiding tot beeldend kunstenaar aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag (1992-1997). Hij verrichtte tal van freelance-werkzaamheden voor musea, uitgevers, catalogi, tijdschriften en kranten. Van 1989 tot 2021 was hij in vaste dienst van het Frans Hals Museum te Haarlem, als educator, kunsthistorisch medewerker en (vanaf 2008) conservator moderne kunst. Hij is als bestuurslid en conservator betrokken bij de KoepelKathedraal te Haarlem. Tot zijn boekpublicaties behoren 'De aap van Rembrandt. Kunstenaarsanekdotes van de klassieke oudheid tot heden' (2000), 'Het oor van Vincent. Merkwaaardige feiten uit de kunstgeschiedenis' (2012), '100 jaar Frans Hals Museum' (2013) en 'Kunst is om te huilen. Heftige emoties bij het kijken naar kunst' (2018).